

เครือข่ายป่าชุมชน

สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้

ที่ปรึกษา

นายชลธิศ สุรัสวดี
นายเจนศักดิ์ วิชาวุฒิพงษ์
นายสุรศักดิ์ หล่อจิตต์เสียง
นายชัยรัตน์ จงก้องเกียรติ
นายพิชัย เอกศิริพงษ์

ผู้อำนวยการสำนักจัดการป่าชุมชน
ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน
ผู้อำนวยการส่วนพัฒนานวนศาสตร์ชุมชน
ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมการมีส่วนร่วม
ผู้อำนวยการส่วนอำนวยการ

คณะผู้จัดทำ

ฝ่ายวิชาการ

ฝ่ายศิลป์
ฝ่ายประสานงาน

ผลิตโดย

นางสาวพัฒนาวดี กุณฑะโร
นางสาวนันทพร สพันธ์พงษ์
นางสาวเกตนันท์ลี สุวรรณน้อย
นางสาวเสาวคนธ์ เลิศจันทิก
นายกิตติพร ดุลนกิจ
นายภควัต โพธิ์นาค
นายณรงค์ ทองรักษ์
ส่วนส่งเสริมการมีส่วนร่วม
สำนักจัดการป่าชุมชน
กรมป่าไม้
กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
พ.ศ.2551

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	
ทิศทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าไม้	
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540	3
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544)	4
นโยบายป่าไม้แห่งชาติ	5
การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน	
ป่าชุมชน	
- ความหมายของป่าชุมชน	9
- ที่มาของป่าชุมชน	10
- ประเภทของป่าชุมชน	12
การมีส่วนร่วม	
- ความหมายของการมีส่วนร่วม	18
- ความเป็นมา และความจำเป็นของการมีส่วนร่วม	21
- หลักการพื้นฐาน ลักษณะ และระดับการมีส่วนร่วม	24
การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน	28
การดำเนินการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน	
วิวัฒนาการการดำเนินงานป่าชุมชนของกรมป่าไม้	32
1.ระยะก่อนมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	31
2.ระยะก่อนมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-5	31
3.ระยะก่อนมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6-7	32
4.ระยะตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8-ปัจจุบัน	32
เครือข่ายป่าชุมชน	
เป้าหมายของการสร้างเครือข่ายป่าชุมชน	36
องค์ประกอบความสำเร็จในการทำงานแบบเครือข่าย	40
หลักการทำงานเครือข่าย	42
ความยั่งยืนของเครือข่าย	44
การเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายป่าชุมชน	48
เอกสารอ้างอิง	

ทิศทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการจัดการป่าไม้

ทิศทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการป่าไม้

บทนำ

ทรัพยากรป่าไม้ถือได้ว่าเป็นศูนย์รวมของสรรพชีวิต เป็นที่ก่อกำเนิดสายน้ำ พืช และสัตว์ที่หลากหลาย อีกทั้งยังเป็นที่พักพิงและให้ประโยชน์แก่มนุษย์มาเป็นเวลานาน เพราะป่าไม้ช่วยรักษาสมดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควบคุมสภาพดินฟ้าอากาศ กำบังลมพายุ ป้องกันบรรเทาอุทกภัย ป้องกันการพังทลายของหน้าดิน เป็นเสมือนเขื่อนธรรมชาติที่ป้องกันการตื้นเขินของแม่น้ำลำคลอง เป็นแหล่งดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์และเป็นโรงงานผลิตออกซิเจนขนาดใหญ่ เป็นคลังอาหารและยาสมุนไพร และป่าไม้ยังเป็นแหล่งศึกษาวิจัยและเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของมนุษย์ นอกจากนี้ในผืนป่ายังมีสัตว์ป่านานาชนิดซึ่งมีประโยชน์ต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ในหลายลักษณะ ได้แก่ การรักษาสมดุลของระบบนิเวศ เช่น การควบคุมปริมาณสัตว์ป่าให้อยู่ในภาวะสมดุล การช่วยแพร่พันธุ์พืช การควบคุมแมลงศัตรูพืช เป็นปุ๋ยให้กับดินในป่า เป็นต้น การเป็นแหล่งพันธุกรรมที่หลากหลาย การเป็นอาหารของมนุษย์และสัตว์อื่น และการสร้างรายได้ให้แก่มนุษย์ เช่น การทำการค้าจากชิ้นส่วนต่างๆ ของสัตว์ป่า การจำหน่ายสัตว์ป่า และการเปิดให้บริการเข้าชมสวนสัตว์ เป็นต้น ดังนั้น จึงนับว่าป่าไม้ให้คุณประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่มวลมนุษย์เป็นอย่างมาก หากป่าไม้ลดน้อยลงย่อมเป็นบ่อเกิดความทุกข์ยากแก่ชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์และสัตว์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

แต่ในช่วงที่ผ่านมา การพัฒนาประเทศและการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างรวดเร็ว มีการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ เป็นวัตถุดิบเพื่อการผลิตเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะทรัพยากรด้านป่าไม้ ซึ่งการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าอย่างต่อเนื่องในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมาทำให้ประเทศไทยสูญเสีย พื้นที่ป่าไปแล้วประมาณ

67 ล้านไร่ หรือเฉลี่ยประมาณ 1.6 ล้านไร่ต่อปี กล่าวคือ ปี พ.ศ. 2504 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าอยู่ถึงร้อยละ 53.3 ของพื้นที่ประเทศ หรือประมาณ 171 ล้านไร่ และลดลงมาโดยตลอดจนในปี พ.ศ. 2541 ประเทศไทยเหลือพื้นที่ป่าเพียงร้อยละ 25.28 ของพื้นที่ทั้งหมด (กรมป่าไม้, 2549) นั้นแสดงให้เห็นว่า ทรัพยากรป่าไม้ได้ถูกบุกรุกแผ้วถางมากขึ้น จนทำให้เกิดการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ไป จากปัญหาดังกล่าว หน่วยงานหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องต่างก็เร่งดำเนินการหาแนวทางการแก้ไข ปัญหาการบุกรุก ตัดไม้ทำลายป่า ซึ่งทุกหน่วยงานต่างก็ได้้นำแนวคิดที่สอดคล้องกับบทกฎหมายมากที่สุด นั่นคือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมเข้ามาทำงานร่วมกับหน่วยงานราชการมากขึ้น

กรมป่าไม้ ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในการป้องกัน ดูแล รักษาทรัพยากรป่าไม้ของประเทศ ได้เล็งเห็นผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการลดลงของทรัพยากรป่าไม้ จึงได้สร้างแนวคิดในการแก้ไขปัญหาลดลงของทรัพยากรป่าไม้ และการบุกรุกทำลายป่า ในรูปแบบของการมีส่วนร่วม โดยดึงเอาคนในชุมชนที่มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ทั้งที่ใช้เป็นแหล่งอาหาร และแหล่งหารายได้ มีส่วนร่วมในการดูแลทรัพยากรป่าไม้ให้คงอยู่ กรอบนโยบายและกฎหมายหลัก ที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่ามีหลายเรื่อง ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงกรอบนโยบายที่สำคัญสูงสุดสาม ลำดับแรก คือ รัฐธรรมนูญ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และนโยบายป่าไม้แห่งชาติ

กฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

➤ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540

หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ได้บัญญัติขอบข่ายแห่งอำนาจและหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างกว้างขวางแก่บุคคล ชุมชนและองค์กรท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร เกี่ยวกับสิทธิของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม และสิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมทั้งรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ได้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง

หมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานของรัฐ ได้บัญญัติเกี่ยวกับหน้าที่รัฐต้องส่งเสริมสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชน และเกี่ยวกับการปรับแนวคิดและบทบาทดั้งเดิมที่ให้รัฐเท่านั้นที่จะมีหน้าที่ตลอดจนใช้อำนาจจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติหรือควบคุมสิ่งแวดล้อม โดยรัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวนบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล

หมวด 9 การปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ให้อำนาจองค์การปกครองท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งในเขตและนอกเขตท้องที่ในกรณีที่มีผลกระทบต่อดำรงชีวิตและคุณภาพสิ่งแวดล้อมของประชาชนในพื้นที่ของตนด้วย

➤ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550

หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย

ส่วนที่ 12 สิทธิชุมชน

มาตรา 66 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

มาตรา 67 สิทธิของชุมชนที่มีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษาและการได้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อม ที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม

หมวดที่ 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ

ส่วนที่ 8 แนวนโยบายด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

มาตรา 85 (4) รัฐต้องดำเนินการจัดให้มีแผนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรธรรมชาติ อื่นอย่างเป็นระบบและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ทั้งต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล และส่วนที่ 10 แนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน

มาตรา 87 (1) ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น

หมวดที่ 14 การปกครองส่วนท้องถิ่น

มาตรา 290 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมตาม ที่กฎหมายบัญญัติ

กฎหมายตามวรรคหนึ่งอย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

- (1) การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่
- (2) การเข้าไปมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกเขตพื้นที่ เฉพาะ ในกรณีที่มีผลกระทบต่อ การดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ของตน
- (3) การมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมใดนอกเขตพื้นที่ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่
- (4) การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1-8 สามารถสรุป ได้ดังนี้คือ

- **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-6** จะเป็นแผนที่เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและ ปฏิรูปที่ดินเพื่อเป็นฐานการผลิต ทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ และป่าไม้ขยายเพิ่ม มากขึ้น ทำความเสียหายกับแหล่งต้นน้ำลำธารและความสมดุลของธรรมชาติด้วย
- **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 7** ได้เริ่มให้การสนับสนุนให้ประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน เข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ป้องกัน ดูแล และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8** ได้เน้นถึงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยให้ชุมชน เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปรับปรุง เปลี่ยนวิธีการวางแผนและการจัดงบประมาณ เพื่อบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากที่ยึดหน่วยงานหลัก มาเป็นการ

นโยบายป่าไม้แห่งชาติ

เพื่อให้การจัดการและพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ สามารถกระทำ โดยต่อเนื่องในระยะยาวและประสานสอดคล้องกับ การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติชนิดอื่น จึงสมควรกำหนด นโยบายการป่าไม้แห่งชาติไว้ให้เป็นการแน่นอน เพื่อให้ส่วนราชการและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องได้มีความเข้าใจร่วมกันและถือเป็นแนวทางปฏิบัติ อันจะทำให้การพัฒนาป่าไม้ เป็นไปอย่างราบรื่น และบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ดังนี้

1. ให้มีการกำหนดแนวทางการ จัดการและการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ ในระยะยาวอันจะ ทำให้ประเทศ ได้รับประโยชน์อย่างคุ้มค่าทาง สังคม เศรษฐกิจ ความมั่นคงและ สิ่งแวดล้อมมากที่สุด โดยเน้นให้มีการประสานกัน ระหว่างทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติอื่น
2. ส่งเสริมบทบาท และหน้าที่ของส่วนราชการต่าง ๆ และภาคเอกชนให้มี ส่วนรับผิดชอบในการจัดการ และพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ ร่วมกัน
3. ปรับปรุงระบบการบริหารงาน ป่าไม้ของชาติให้สอดคล้องกับปริมาณคุณภาพและสภาพ ทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป
4. กำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้ทั่วประเทศอย่างน้อยใน อัตราร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศเพื่อประโยชน์ 2 ประการ ดังนี้
 - 4.1 ป่าเพื่อการอนุรักษ์ กำหนดไว้เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ที่หายาก และป้องกันภัยธรรมชาติอันเกิด จากน้ำท่วมและการพังทลายของดิน ตลอดทั้งเพื่อประโยชน์ ในการศึกษาวิจัย และนันทนาการของประชาชนใน อัตราร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศ
 - 4.2 ป่าเพื่อเศรษฐกิจ กำหนดไว้เพื่อการผลิตไม้และ ของป่าเพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ ในอัตราร้อยละ 15 ของพื้นที่ประเทศ
5. รัฐ และภาคเอกชน จะพัฒนาพื้นที่ป่าไม้ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ และจะจัดการพัฒนาให้อำนวย ประโยชน์ทั้งในทางตรง และทางอ้อมโดยสม่ำเสมอตลอดไป
6. ให้เพิ่มการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในการเพิ่ม ประสิทธิภาพในการผลิตทางการเกษตรเพื่อลด การทำลาย พื้นที่ป่าไม้
7. เพื่อก่อให้เกิดการประสาน การใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ ชนิดอื่น ๆ เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ และทรัพยากรธรณี รวมทั้งเพื่อก่อให้เกิดการประสานความร่วมมือ ระหว่างหน่วยงานของรัฐ และ หน่วยงานของรัฐกับภาคเอกชนและประชาชนในท้องถิ่น รัฐจะจัดให้มีแผนพัฒนาป่าไม้ไว้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนา ทรัพยากรธรรมชาติโดยบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ
8. เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตไม้ด้วย การจัดการป่าไม้ทั้งในระบบวนวัฒน์แบบเลือกตัด และระบบวนวัฒน์ แบบตัดหมด ตามหลักวิชาการ โดย เฉพาะในระบบตัดหมดนี้ เมื่อตัดแล้วให้ปลูก ทดแทนในพื้นที่ที่ถูกตัดทันที
9. เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์และการป้องกันภัยอันเกิดจากสิ่งแวดล้อมรัฐจะต้องเร่งรัดปรับปรุงการ วางผังเมืองและกำหนดพื้นที่ป่าไม้ให้แน่นอนเพื่อกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ที่ดิน สำหรับเป็นพื้นที่ที่อยู่อาศัย พื้นที่ประเภท ชนบทและพื้นที่เกษตรกรรมในแต่ละจังหวัดที่แน่นอนเพื่อป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้

10. การแต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายป่าไม้ระดับ ชาติให้กำหนดไว้ในกฎหมายว่าด้วยป่าไม้

11. เพื่อเป็นการปลูกฝังให้ประชาชนมีความรู้สึก รักและหวงแหน รู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างประหยัด รัฐจะต้องให้ความรู้ ทัศนคติ ความสำนึก ความรู้สึก และทักษะ แก่ประชาชนเกี่ยวกับผลประโยชน์ที่จะได้รับจากทรัพยากรป่าไม้และผลเสียจากการตัดไม้ทำลายป่า การใช้สอยไม้อย่างฟุ่มเฟือย จัดให้มีการเผยแพร่ความรู้และความเข้าใจแก่ประชาชนเกี่ยวกับความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ที่มีต่อส่วนรวม

12. ให้มีการพัฒนาด้านป่าไม้ โดย ส่งเสริมการปลูกป่าภาคเอกชนและภาครัฐบาลเพื่อใช้ภายในประเทศ เพื่อประโยชน์ในการอุตสาหกรรม และสนับสนุนให้มีการส่งออกไป จำหน่ายต่างประเทศ ส่ง เสริมการปลูกป่าชุมชน ส่ง เสริมการปลูกป่าในที่ดินของรัฐ และการปลูกป่าตามหัวไร่ปลายน าน หรือการปลูกป่ารายย่อยเพื่อประโยชน์ใช้สอย ในครัวเรือน

13. สนับสนุนให้มีโรงงานอุตสาหกรรมแบบต่อเนื่องและโรงงานเชื้อกระดาษเพื่อนำทุกส่วนของไม้มาใช้ประโยชน์ และส่งเสริมให้มีการใช้วัสดุอื่นทดแทนไม้

14. ให้มีการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายเพื่ออำนวยความสะดวกให้การรักษาและเพิ่มทรัพยากรป่าไม้และการตัดฟันไม้มาใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

15. การดำเนินการวิจัยด้านป่าไม้ ให้กรมป่าไม้ขอความร่วมมือจากมหาวิทยาลัย และสถาบันการศึกษา ระดับสูงต่าง ๆ แทนการตั้งสถาบันวิจัยป่าไม้ระดับชาติ

16. เพื่อลดการนำเข้าน้ำมันเชื้อเพลิง จึงให้มีการใช้ไม้เพื่อพลังงาน โดยให้มีการปลูกป่า เพื่อเป็นแหล่งพลังงาน

17. กำหนดพื้นที่ที่มีความลาดชันโดยเฉลี่ย 35 เปอร์เซ็นต์ขึ้นไป ไว้เป็นพื้นที่ป่าไม้โดยไม่อนุญาตให้มีการออกโฉนดหรือรับรองการทำประโยชน์ตามประมวลกฎหมายที่ดิน

18. กำหนดแนวทางปฏิบัติงานที่แน่นอนชัดเจนเกี่ยวกับการแก้ปัญหาการทำลายป่าในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การทำไร่เลื่อนลอย ภัยจากไฟป่า การทำลายป่าจากชนกลุ่มน้อย การรุกป่าพื้นที่ป่าจากเชิงเขาโดยให้มีการกำหนดมาตรการและขั้นตอน ที่แน่นอนชัดเจนเกี่ยวกับการปราบปรามและการลงโทษผู้กระทำผิด รวมทั้งการจัดตั้งศูนย์รวมการปราบปรามในแต่ละภาคและให้มีมาตรการลงโทษเจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้มีอิทธิพล และผู้กระทำผิดไว้เป็นหลักในการปฏิบัติงาน ของหน่วยราชการและภาคเอกชน

19. กำหนดให้มีสิ่งจูงใจในการส่งเสริมการปลูกป่า ภาคเอกชน

20. กำหนดให้มีการวางแผนทรัพยากรมนุษย์และการตั้งถิ่นฐานในท้องถิ่น ให้สอดคล้องกับการใช้ทรัพยากรและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

กล่าวโดยสรุป คือ ทั้งกฎหมายระดับสูงสุดคือรัฐธรรมนูญ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและนโยบายป่าไม้แห่งชาติ ได้สนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชน และให้สิทธิเสรีภาพและหน้าที่กับประชาชน ซึ่งนั่นก็คือประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการป่าไม้มากขึ้น โดยการเข้าไปจัดการในรูปแบบของ “ป่าชุมชน” ซึ่งถือได้ว่าเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีส่วนร่วม เพื่อรักษาความสมดุลของธรรมชาติและความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้ด้วย

การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

ป่าชุมชน

ความหมายของป่าชุมชน

ในระยะเวลาที่ผ่านมา ได้มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “ป่าชุมชน” ไว้หลากหลาย ดังนี้

FAO (1987) ให้ความหมายของกิจกรรมป่าชุมชน คือ กิจกรรมป่าไม้ใด ๆ ก็ตามที่ประชาชนมีส่วนร่วม ตั้งแต่การปลูกป่าหรือการจัดการป่าประจำหมู่บ้านในท้องที่ซึ่งขาดแคลนไม้ใช้สอยหรือของป่าจนกระทั่งถึงการปลูกต้นไม้ในไร่นาหรือสวนป่ารายย่อย (Farm Forestry) เพื่อขายไม้เป็นรายได้ รวมถึงกิจการอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่ใช้วัสดุป่าไม้เป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ หรือกิจการป่าไม้ที่ชุมชนได้รับผลตอบแทนเพียงเป็นค่าจ้างแรงงานเท่านั้น กิจกรรมป่าชุมชนยังรวมถึงกิจกรรมอื่นของรัฐที่กระตุ้นหรือช่วยเหลือกิจการป่าไม้ในท้องถิ่น

อำนาจ คอวนิช (2528) กล่าวว่า ป่าชุมชน หมายถึง ป่าธรรมชาติหรือป่าที่สร้างขึ้นเพื่อให้ประชาชนในชุมชนนั้นได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันโดยมีจุดมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชนเพื่อยกระดับรายได้ให้กับประชาชน สถานที่ที่จะสร้างป่าชุมชนควรเป็นที่ดินสาธารณะ การเลือกพืชพรรณที่จะปลูกในป่าชุมชนควรเป็นไม้โตเร็วเพื่อที่จะให้ได้ผลเร็วเพื่อเป็นการสร้างขวัญกำลังใจแก่ประชาชน แรงงานที่ใช้ในการปลูกป่าควรเป็นชาวบ้านเพื่อให้เกิดความสำนึกในการเป็นเจ้าของ การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนให้คณะบุคคลหรืออาจจะเป็นกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้แบ่งประโยชน์

กรมป่าไม้ (2540) ป่าชุมชน หมายถึง ที่ดิน และ/หรือ ที่ดินป่าไม้ที่ชุมชนได้ดำเนินการ หรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ดำเนินการร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่จัดการกิจการงานด้านป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ภายใต้กฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติ และแผนงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นนั้นด้วย การจัดการหรือการดำเนินการดังกล่าว ก็เพื่อการอนุรักษ์ และให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งความหมายข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ป่าชุมชน หมายถึง ที่ดินป่าไม้ที่ชุมชนได้ดำเนินการ และได้รับอนุญาตตามกฎหมาย ให้จัดตั้งโครงการป่าชุมชน ซึ่งรูปแบบของการบริหารจัดการป่าไม้ของคนในชุมชน จะอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเองในการกำหนดแนวทางการดำเนินงานของป่าชุมชนการบริหารจัดการ และกำหนดวิธีการใช้ประโยชน์ รวมถึงกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้กระทำผิดกฎระเบียบที่ตั้งไว้สำหรับป่าชุมชนนั้น ๆ ซึ่งได้รับการสนับสนุนเรื่องของวิชาการจากหน่วยงานของภาครัฐ ป่าชุมชนยังเป็นรูปแบบของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและรูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าไม้อย่างคุ้มค่า รวมถึงเป็นการดูแล รักษาพื้นที่ป่าไม้ให้มีมากขึ้น เป็นประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่คนในชุมชนเองและพื้นที่ใกล้เคียง

ที่มาของป่าชุมชน

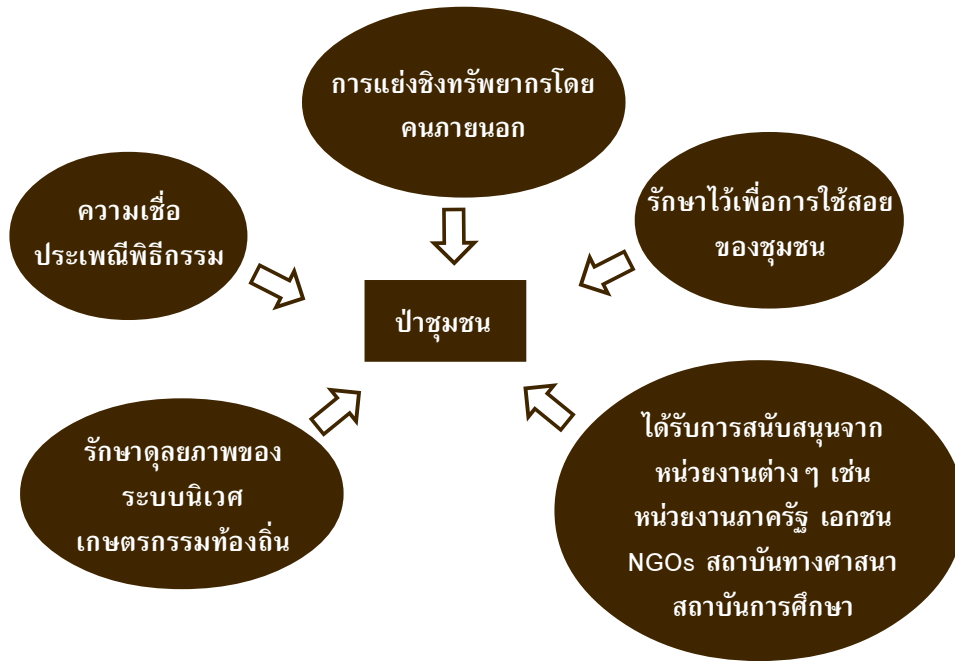
อาจจะกล่าวได้ว่าในพื้นที่ป่าไม้หลายแห่งราษฎรได้เข้าไปใช้ประโยชน์ ราษฎรในชุมชนพึ่งพิงป่าในรูปแบบของปัจจัย 4 คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค แต่หลักการในการจัดการป่าไม้ของประเทศนั้นถือว่าป่าไม้เป็นทรัพยากรของชาติ รัฐเท่านั้นมีอำนาจในการจัดการและหาประโยชน์ มิได้เปิดโอกาสให้ราษฎรเข้าไปจัดการและเข้าไปใช้ประโยชน์แต่อย่างใด

ในอดีตประเทศไทยยังมีป่าไม้ค่อนข้างสมบูรณ์เกินพอกกับความจำเป็นที่จะใช้ประโยชน์ ทำให้ทั้งรัฐและราษฎรในชุมชนยังไม่ตระหนักในคุณค่าของป่าไม้มากนัก ต่อมาเมื่อทรัพยากรป่าไม้ลดน้อยลง ความสำคัญของป่าไม้ต่อการดำรงชีวิต จึงมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น เมื่อต้องการประโยชน์ที่เหมาะสมและเป็นธรรมยิ่งขึ้น จึงมีข้อตกลง กติกา ระบบ และรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อราษฎรในชุมชนเกิดขึ้น ประกอบกับรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ จึงเกิดกิจกรรมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าไม้ที่มุ่งหวังจะให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน การดำเนินการดังกล่าวเป็นหลักการของ “การจัดการป่าไม้รูปแบบการมีส่วนร่วม หรือป่าชุมชน”

ดังนั้น ที่มาของป่าชุมชนจึงสามารถสรุปได้ดังนี้

1. มาจากการรักษาไว้ตามความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ป่าดังกล่าวนี้เป็นพื้นที่ที่เป็นส่วนหนึ่งของการใช้ประโยชน์ในวิถีชีวิตของราษฎรในชุมชนในทางสังคม และเศรษฐกิจ เช่น การทำมาหากิน (เศรษฐกิจ) ระบบครอบครัว เครือญาติ โครงสร้างอำนาจ กฎระเบียบ สุขภาพอนามัย ที่อยู่ของผีวิญญาณบรรพบุรุษที่สามารถทำให้คนเจ็บป่วยได้ ระบบคุณค่า เช่น ความเชื่อที่วามมนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ไม่มีอำนาจโดยตรงที่จะควบคุมธรรมชาติได้ มนุษย์จึงต้องขออนุญาตผู้มีอำนาจเหนือมนุษย์ก่อนที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และใช้ในระดับที่เพียงพอกับความจำเป็นเท่านั้น ถึงแม้ว่าป่าเหล่านั้นจะได้ชื่อว่าเป็นป่าพิธีกรรม แต่ป่าดังกล่าวก็ยังคงสามารถรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมและหน้าที่ต่าง ๆ ตามธรรมชาติของป่าโดยปกติอีกด้วย
2. มาจากการกำหนดพื้นที่เพื่อเป็นป่าที่ป้องกันและ/หรือรักษาคุณภาพของระบบนิเวศท้องถิ่น ป่าประเภทนี้มักเป็นป่าที่เป็นต้นน้ำ เป็นแหล่งน้ำซับ น้ำออกกรู ซึ่งราษฎรในชุมชนได้รักษาไว้เพื่อดำรงชีพมาช้านาน
3. มาจากการเข้าไปรักษาป่าเมื่อมีการต่อต้านการเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรโดยคนภายนอกหรือคนในหมู่บ้านเดียวกัน
4. มาจากความต้องการการใช้สอยทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรในชุมชน ป่าเป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรคและวัตถุปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีพของชาวบ้าน ได้มีผู้เปรียบป่าไว้ว่าเทียบเท่า “ซูเปอร์มาร์เก็ต” และ “ร้านขายยาของชาวบ้าน” พืชอาหารสำคัญได้แก่ เห็ดประเภทต่าง ๆ ผักหวาน ผักพื้นบ้านอื่น ๆ ไข่มดแดงและแมลง เป็นต้น ป่าบางแห่งได้รับการร่วมกันจัดการโดยตั้งวัตถุประสงค์ที่จะปลูกป่าไว้ใช้สอยและแบ่งส่วนหนึ่งขายเป็นรายได้ไว้พัฒนาชุมชนได้อีกด้วย
5. มาจากการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชนมีส่วนร่วมในการส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้าไปจัดการป่า หรือช่วยให้สืบทอดประเพณีที่รักษาป่าดั้งเดิมไว้ ซึ่งจะพัฒนาเป็นป่าชุมชนในอนาคต
6. มาจากการสนับสนุนจากพระสงฆ์และวัด หรือดำเนินการโดยวัด ในเขตที่ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นป่าเขา วัดที่ตั้งขึ้นมักอยู่ใกล้ป่าที่ไม่ไกลจากชุมชนมากนัก มีทั้งวัดตามกฎหมายและที่พักสงฆ์ที่ไม่ถูกต้อง เมื่อมีมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 18 เมษายน 2538 มีผลต่อการแก้ไขปัญหาโดยส่งเสริมให้พระสงฆ์ต้องเข้ามาช่วยงานด้านป่าไม้ โดยกรมป่าไม้ได้ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกำหนดแนวทางและรูปแบบที่เหมาะสมในการส่งเสริมให้วัดหรือสำนักสงฆ์มีส่วนช่วยงานด้านป่าไม้ โดยเฉพาะการปลูกป่าและป้องกันรักษาป่าอย่างจริงจังและต่อเนื่อง
7. มาจากการส่งเสริมและสนับสนุนของหน่วยงานของรัฐ

ภาพที่ 1 ที่มาของป่าชุมชน (กรมป่าไม้, 2549)

ประเภทของป่าชุมชน

การเกิดขึ้นของการจัดการป่าไม้ในรูปแบบป่าชุมชนมีมานานแล้ว โดยชาวบ้านรักษาป่าไว้ด้วยเหตุผลที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ บางแห่งก็รักษาป่าไว้เพื่อสืบทอดอุดมการณ์ความเชื่อและเพื่อประกอบพิธีกรรม บางแห่งก็กันพื้นที่ป่าไว้เพื่อรักษาคุณภาพของระบบนิเวศเกษตรกรรมท้องถิ่น ทั้งนี้เนื่องจากรูปแบบของการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ในการทำการเกษตรในชนบทที่อยู่ใกล้ป่าหรือในป่ามีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศป่าในท้องถิ่น การดำรงอยู่ของป่าก็หมายถึงการดำรงอยู่ของนา ไร่และสวน นอกจากนี้ ที่มาของป่าชุมชนยังอาจเกิดจากการต่อต้านการเข้ามาแย่งชิงทรัพยากร โดยคนภายนอก การรักษาป่าไว้เพื่อการใช้สอยของราษฎรในชุมชน รวมทั้ง ป่าชุมชนที่เกิดจากการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน

ป่าชุมชนอาจจำแนกตามลักษณะสภาพป่า ความเป็นมา และวัตถุประสงค์ของชุมชน ได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ ป่าชุมชนดั้งเดิมและป่าชุมชนพัฒนา (กรมป่าไม้, 2549)

ก. ป่าชุมชนดั้งเดิม

ป่าชุมชนดั้งเดิมเป็นพื้นที่ป่าที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ มีพันธุ์ไม้ขนาดใหญ่ อายุยาวนาน และมีพันธุ์พืชหลากหลาย ป่าชุมชนดั้งเดิมจะเป็นพื้นที่ป่าที่ราษฎรในชุมชนร่วมกันกำหนดไว้มิให้มีการบุกรุกเข้าไปตัดไม้ทำลายป่า ถิ่นครองหรือเปลี่ยนแปลงสภาพเป็นพื้นที่เกษตรกรรม วัตถุประสงค์ของการดำเนินกิจกรรมจัดการป่าไม้อีกก็เพื่อให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ และตอบสนองต่อประโยชน์ต่อราษฎรในชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน สำหรับรูปแบบของป่าชุมชนดั้งเดิมนี้นี้ จะมีหลากหลายตามสภาพของท้องถิ่นและวัฒนธรรมของชุมชน ดังเช่น ป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ ป่าชุมชนเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมตามวัฒนธรรมความเชื่อของท้องถิ่น และป่าชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์อื่นๆ นอกจากการอนุรักษ์ดิน น้ำ และประโยชน์ในทางพิธีกรรม ตัวอย่างรูปแบบที่ตั้งและลักษณะของป่าชุมชนดั้งเดิม ดังตารางต่อไปนี้

รูปแบบของป่าชุมชนดั้งเดิม

รูปแบบของป่าชุมชนดั้งเดิม	ที่ตั้งและลักษณะของป่า
1. ป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ	
1.1 ป่าต้นน้ำ ลำธาร ป่าขุนน้ำ	ก) ป่าที่อยู่ตอนบนของลุ่มน้ำ ข) เป็นเขตพื้นที่ภูเขา มีความลาดชันสูง ค) ส่วนใหญ่อยู่ทางภาคเหนือของประเทศ
1.2 ป่าน้ำซับ ป่าน้ำจืด ป่าน้ำพุต ป่าน้ำฮู(น้ำรู)	ก) เป็นป่าที่อยู่ในที่ราบลุ่ม ข) เป็นเขตที่รองรับน้ำฝน ซึ่งซึมลงใต้ดินกลายเป็นน้ำใต้ดินหรือสายน้ำเล็กๆ และบางแห่งก็ซึมออกมาตามผิวดินกลายเป็นน้ำซับหรือน้ำรูหรือบ่อน้ำขนาดใหญ่
1.3 ป่าห้วย	ก) ป่าธรรมชาติบริเวณตอนบนที่ติดกับที่นาเพื่อป้องกันการชะล้างพังทลายของดินไม่ให้ไหลลงมาทับที่นา ข) ส่วนใหญ่อยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทยซึ่งมีการทำนาขั้นบันไดบนที่ราบเชิงเขา
1.4 ป่าพรุ	ก) เป็นป่าธรรมชาติที่มีน้ำท่วมขังตลอดปี ข) เป็นแหล่งเก็บน้ำจืดขนาดใหญ่ที่มีป่าดิบปกคลุม ค) ป่าชนิดนี้พบมากทางภาคใต้บริเวณที่ราบลุ่มชายฝั่ง
2. ป่าชุมชนเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมตามวัฒนธรรมความเชื่อของท้องถิ่น	
2.1 ป่าดอนปู่ตา	ก) เป็นสถานที่ตั้งศาลปู่ตาซึ่งเป็นที่อยู่ของวิญญาณบรรพบุรุษ ข) พบมากทางภาคอีสาน
2.2 ป่าช้า	ก) พื้นที่ป่ามีลักษณะเป็นเนินสูง (โคก) ไม่เหมาะสมต่อการเกษตร ข) ไม้ในเขตป่ามีความเชื่อว่าเป็นของคนตาย ชาวบ้านจึงไม่ตัดไม้ในป่าช้ามาสร้างบ้านเรือน ค) เป็นสถานที่ที่ใช้เผาศพ โดยการเผาศพจะใช้เฉพาะไม้แห้งเท่านั้น) พบมากทางภาคเหนือและภาคอีสาน

รูปแบบของป่าชุมชนดั้งเดิม	ที่ตั้งและลักษณะของป่า
2.3 ป่าพิธีกรรม	ก) เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมตามวัฒนธรรมและความเชื่อของคนในท้องถิ่น ข) ป่าที่มีการบวชต้นไม้โดยการห่อหุ้มต้นไม้ด้วยผ้าเหลืองซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นการหุ้มเทวดาเพื่อช่วยรักษาต้นไม้ ค) ป่าที่มีการนำเครื่องเซ่นไหว้ไปบูชาบริเวณที่เป็นจุดตาน้ำไหลเพื่อเป็นการเลี้ยงผีป่าและวิงวอนขอให้มีน้ำไหลตลอดไปและเป็นการขอฝนด้วย
2.4 ป่าในวัด	ก) เป็นป่าชุมชนอนุรักษ์หรือพัฒนาขึ้นมาในพื้นที่บริเวณวัดในพุทธศาสนาและมีพระสงฆ์เป็นผู้สนับสนุน ข) เป็นป่าที่มีวัตถุประสงค์เพื่อความร่มรื่นและให้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม
2.5 ป่าอภัยทาน	ก) เป็นพื้นที่ป่าชุมชนสงวนไว้เป็นเขตอภัยทาน ห้ามล่าสัตว์ที่เข้ามาพึ่งพิงอาศัยในพื้นที่ ซึ่งอาจเป็นพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณวัด ข้างวัด หรือไม่อยู่ในเขตวัดเลยก็ได้
3. ป่าชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์อื่น ๆ นอกจากการอนุรักษ์ดินและน้ำ และประโยชน์ในทางพิธีกรรม	
3.1 ป่าบุง ป่าทาม	ก) เป็นพื้นที่ราบต่ำท่วมถึงอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำ ข) พื้นที่ของป่าทามมีลักษณะเป็นเนิน ที่ลุ่มเป็นแอ่งน้ำขนาดเล็ก กระจายทั่วไป พบมากทางภาคอีสาน ค) ป่าบุงป่าทามมีชื่อเรียกทางวิชาการว่า “พื้นที่ชุ่มน้ำ” ง) เป็นป่าไม่ผลัดใบ ลักษณะของพืชพรรณและสิ่งมีชีวิตต้องมีลักษณะพิเศษสามารถดำรงชีพอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงในรอบปีเช่น พืชสามารถทนแล้งและทนน้ำท่วมได้ลักษณะลำต้น แตกกิ่งเป็นกอเพื่อปรับตัวให้เข้ากับความแรงของกระแสน้ำ

รูปแบบของป่าชุมชนดั้งเดิม	ที่ตั้งและลักษณะของป่า
3.2 ป่าชายเลน	ก) เป็นพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลหรือบริเวณที่น้ำทะเลถึง ข) พบมากบริเวณภาคใต้และภาคตะวันออก ค) พรรณไม้ที่สำคัญ คือ โกงกางใบใหญ่ โกงกางใบเล็ก ลำพู ลำแพน แสม ตะบูนน้ำ ตะบูนขาว เป็นต้น ง) เป็นแหล่งอาศัยและเพาะพันธุ์ของพันธุ์ของสัตว์น้ำทะเลหลากหลายชนิด
3.3 ป่าหัวไร่ปลายนา	ก) เป็นพื้นที่ป่าขนาดเล็กที่ชาวบ้านเหลือหรือปล่อยไว้ให้เป็นป่าเพื่อแสดงอาณาเขตและเพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกัน ข) พบทั่วไปในภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคเหนือ
3.4 ป่ารอบหมู่บ้าน	ก) เป็นป่าที่ชาวบ้านกันไว้บริเวณรอบหมู่บ้านเพื่อเป็นแนวขวางกันระหว่างหมู่บ้านกับพื้นที่เกษตรกรรม ข) เป็นป่าที่ใช้เป็นแนวกันไฟไม่ให้ไฟที่เกิดขึ้นจากการเผาในพื้นที่เกษตรกรรมลุกลามมาติดหมู่บ้าน ค) เป็นแนวกันลม ป้องกันและลดความรุนแรงการปะทะของลมพายุฝนก่อนพัดเข้าถึงหมู่บ้าน

ข. ป่าชุมชนพัฒนา

ป่าชุมชนแบบพัฒนา เป็นพื้นที่ป่าซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่สาธารณะรกร้างว่างเปล่าหรือเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกทำลายจนเสื่อมโทรมและชุมชนเห็นสมควรจัดสร้างให้มีป่าไม้พื้นที่นั้น โดยวิธีการปลูกไม้ป่าขึ้นใหม่หรือเข้าไปปลูกเสริมฟื้นฟูหรือป้องกันบำรุงรักษามิให้สัตว์เลื้อยหรือไฟลามเข้าไปทำอันตรายต่อพื้นที่ป่านั้น จนทำให้พื้นที่นั้นกลายเป็นพื้นที่ป่าต่อไปเพื่อวัตถุประสงค์ของชุมชนที่จะใช้ประโยชน์ร่วมกันในลักษณะต่าง ๆ เช่น เพื่อเป็นรายได้ของชุมชนจากการจัดการไม้ เพื่อการมีไม้ใช้สอย เพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำ ความสมดุลของธรรมชาติ เพื่อเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร และความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนเพื่อการเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจและเพื่อความสวยงามของสถานที่สำคัญต่าง ๆ เป็นต้น ป่าชุมชนประเภทนี้บางแห่งจะมีพรรณไม้ไม่กี่ชนิด เว้นแต่วัตถุประสงค์ของชุมชนจะเน้นไปเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ จึงจะทำให้ป่ามีความหลากหลายของพรรณไม้ ป่าชุมชนพัฒนาสามารถดำเนินการได้ในหลายพื้นที่ ดังนี้

1. ป่าชุมชนซึ่งปลูกขึ้นในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม คือ ป่าที่ถูกปลูกขึ้นในพื้นที่ป่าซึ่งมีสภาพเสื่อมโทรมเนื่องจากการถูกบุกรุกในอดีต แต่ปัจจุบันราษฎรซึ่งอาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมได้เห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้หรือมองเห็นปัญหาการขาดแคลนไม้ใช้สอยในหมู่บ้าน จึงร่วมมือกับหน่วยงานราชการในการริเริ่มปลูกป่าไม้ไว้ในพื้นที่ดังกล่าว

2. ป่าชุมชนซึ่งปลูกขึ้นในพื้นที่สาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน คือป่าที่เกิดจากความพยายามของราษฎรในชุมชนร่วมใจกันปลูกขึ้นในพื้นที่สาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน เพื่อเป็นแหล่งรายได้และเป็นแหล่งไม้ใช้สอยและไม้เพื่อพลังงานของชุมชน โดยมีองค์กรประชาชนคือคณะกรรมการสภาตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน หรือองค์กรประชาชนอื่น ๆ ซึ่งถูกคัดเลือกเป็นผู้จัดการดูแล ควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ได้จากป่า

3. ป่าชุมชนในโรงเรียน เป็นพื้นที่ป่าที่ถูกปลูกขึ้นในพื้นที่ของโรงเรียน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นเสมือนห้องทดลอง เพื่อการศึกษาค้นคว้าถึงความสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยของสิ่งมีชีวิต ตลอดจนความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ นอกจากนี้อาจเป็นแหล่งไม้เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในกิจกรรมของโรงเรียน เช่น ซ่อมแซมตัวอาคาร โต๊ะ เก้าอี้ เป็นต้น หรืออาจสร้างรายได้เพื่อการพัฒนาโรงเรียนอีกด้วย

4. ป่าในวัด เป็นการปลูกป่าในพื้นที่วัดหรือสำนักสงฆ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อก่อให้เกิดความร่มรื่นเหมาะสมกับการปฏิบัติธรรมหรือก่อให้เกิดความสงบทางด้านจิตใจหรืออาจจะใช้ประโยชน์จากไม้ในกิจกรรมของวัด ซึ่งเป็นแหล่งรวมใจของประชาชนในท้องถิ่น ในพิธีตามเทศกาล งานบุญต่างๆ ของวัด หรือเป็นแหล่งรายได้ส่วนหนึ่งในการพัฒนาวัด มีการตั้งกฎเกณฑ์ และจัดตั้งคณะกรรมการอันประกอบด้วยพระภิกษุและชาวบ้านขึ้นมาดูแล พิจารณาโทษและปรับสินไหมแก่ผู้ละเมิด

5. ป่าชุมชนซึ่งปลูกบริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำริมเหมือง ลำคลองหรือลำน้ำสาธารณะ เป็นการปลูกต้นไม้เพื่อป้องกันการกัดเซาะพังทลายของดินบริเวณเหนืออ่าง แนวขอบโดยรอบหรือสองฟากฝั่งของลำคลอง ลำเหมือง หรือลำน้ำสาธารณะและเป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าไม้เพื่อใช้สอยและบริโภคให้ชุมชนอีกทางหนึ่ง ไม้ที่ปลูกควรเป็นไม้ที่มีระบบรากลึกสามารถป้องกันหรือลดการพังทลายของดินและควรเป็นไม้ไม่ผลัดใบ เป็นไม้ใบกว้างและเรือนยอดกว้าง เพื่อช่วยดูดซับความชุ่มชื้นให้คงอยู่ในพื้นที่ได้

6. ป่าชุมชนในที่สองฟากถนน คือการปลูกต้นไม้ริมสองฟากถนนที่เป็นที่สาธารณะ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อยึดไหล่ถนนในช่วงฤดูฝนหรือเป็นร่มเงาให้แก่ผู้สัญจรไปมา และอาจแหล่งไม้ใช้สอยหรือแหล่งอาหารชุมชน ชนิดไม้ที่ปลูกควรเป็นไม้มีขนที่ผิวใบ ใ้ร่มเงากว้างขวางเพื่อช่วยดูดซับฝุ่นละอองที่ปลิวในอากาศและใ้ร่มเงา เป็นไม้ที่มีระบบรากที่เหมาะสมต่อการยึดดินและควรเป็นไม้ไม่ผลัดใบเพื่อง่ายต่อการดูแล

7. ป่าชุมชนที่ปลูกเพื่อเป็นสวนสาธารณะ คือพื้นที่สวนสาธารณะที่ได้ถูกจัดสร้างหรือปลูกขึ้นในพื้นที่สาธารณประโยชน์ที่เป็นหย่อมเล็กหย่อมน้อยอยู่ใกล้ชุมชน ซึ่งมีการคมนาคมสะดวก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้ใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ สัมผัสธรรมชาติที่สวยงาม ร่มรื่น และขณะเดียวกันก็เป็นแหล่งให้ความรู้ทางพฤกษศาสตร์

8. ป่าอนุสาวรีย์ เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่แสดงออกเพื่อเป็นเกียรติแก่บุคคลที่ทำความดีความชอบ สร้างประโยชน์ให้กับประเทศชาติ โดยการปลูกต้นไม้บริเวณพื้นที่ที่จัดตั้งในบริเวณอนุสาวรีย์ ซึ่งชาวบ้านนอกจากใช้เป็นสถานที่ทำพิธีสักการบูชาแล้ว ยังสามารถใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจได้ด้วย เช่น ป่าบริเวณพระปฐมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ 1 เชียงเขาแก่นจันทร์ อำเภอมือง จังหวัดราชบุรี

9. ป่าของชุมชนเมือง คือป่าที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนในเมืองโดยคนในชุมชนกันพื้นที่เพื่อดำเนินการปลูกป่าในพื้นที่ขนาดเล็ก อาจจะเป็นแปลงเล็กแปลงน้อยกระจายไปทั่วพื้นที่ เนื่องจากพื้นที่ชุมชนเมืองมีข้อจำกัดขนาดพื้นที่ และจัดการตกแต่งให้สวยงามเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ หรือเป็นสถานที่ออกกำลังกายกลางแจ้ง เช่น การจัดสวนสาธารณะกลางเมือง การจัดสวนเป็นหย่อม ๆ ในพื้นที่หน้าหรือใกล้สำนักงาน ใต้สะพานทางด่วนหรือปลูกต้นไม้สองข้างทางถนนในเขตเมือง

10. ป่ามรดก (ภาคใต้) ภาคใต้มีชนบทรอบล้อมประเพณีแตกต่างไปจากภาคอื่น ๆ มีป่าชุมชนรูปแบบหนึ่งคือ “ป่ามรดก” เกิดจากมนุษย์มีส่วนร่วมและอนุรักษ์สืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนานนับร้อยปี มีการยกกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินให้ลูก ๆ หลาน ๆ แบ่งกันใช้ โดยไม่ยกให้เป็นกรรมสิทธิ์ผู้ใดเป็นการเฉพาะ จากลูกไปหลาน หลาน สืบทอดกันมาเรื่อย ๆ หลาย ๆ ปีผ่านไปจากหนึ่งครอบครัวขยายเป็นสิบเป็นร้อย จากชุมชนเล็กเป็นชุมชนใหญ่ ในที่สุดป่าแปลงนี้ก็กลายเป็นแหล่งใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชนหรือหมู่บ้านเป็นมรดกสืบทอดกันมา ป่ามรดกจะมีลักษณะใกล้เคียงป่าธรรมชาติมาก มีไม้ขนาดใหญ่มากเกือบทุกแปลงมีไม้ขนาดต่าง ๆ คละกันทั้งไม้ป่าและไม้ผล อำนวยประโยชน์ทางอ้อมช่วยรักษาความชุ่มชื้น เป็นแหล่งซับน้ำ เป็นต้น

11. ป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ชายฝั่งทะเลและฝั่งแม่น้ำ คือป่าที่เกิดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อลดความรุนแรงของลมพายุ ซึ่งอาจก่อให้เกิดความเสียหายของบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย และพืชผลทางการเกษตร ป้องกันการพังทลายของดินบริเวณชายฝั่ง เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาแหล่งผลิตอาหารและที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำหลายชนิด ซึ่งเป็นอาหารที่สำคัญของราษฎรในพื้นที่ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา เป็นต้น และเพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอยของราษฎรอีกประการหนึ่ง

การมีส่วนร่วม

การมีพื้นฐานที่ถูกต้องเป็นสิ่งจำเป็น เปรียบได้กับการเล่นกีฬา เช่น ฟุตบอล เทนนิส ชกมวย ฯลฯ ซึ่งหากมีพื้นฐาน หรือ basic ที่ดี การที่จะพัฒนาให้เก่งต่อไปก็ไม่ใช่เรื่องยากนัก แต่ถ้าไม่มีพื้นฐาน อาจฝึกให้มีความเชี่ยวชาญต่อไปได้ยากหรืออาจทำไม่ได้ ฉะนั้นได้ก็ฉะนั้น การมีหลักการพื้นฐานที่ถูกต้องดังจะกล่าวต่อไปนี้จะทำให้เข้าถึงเทคนิคที่ควรใช้เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วม อย่างเหมาะสมต่อไปได้ดีขึ้น

ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมต้องกล่าวถึงอย่างน้อย 2 ฝ่าย เช่น ฝ่าย ก. เคยทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ แล้วฝ่ายข. มาช่วย มามีส่วนร่วมด้วยเนื่องจากการมีส่วนร่วมมีหลายมิติ กิจกรรม เหตุการณ์ องค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งหลากหลายจึงต้องพิจารณาเฉพาะกรณีนั้น ๆ ดังนั้นในการให้ความหมายการมีส่วนร่วม จึงจำแนกได้เป็น การมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนา การมีส่วนร่วมทางการเมือง การมีส่วนร่วมในองค์กร และการมีส่วนร่วมในการประเมินผลรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งมีตัวอย่างคือ

1. การมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนา คือการเข้าไปมีส่วนแบ่งในอำนาจการตัดสินใจในการกำหนดสิ่งที่ชุมชนหรือสังคมนั้นปรารถนา แล้วร่วมค้นหาสภาพปัญหาของชุมชนจากนั้นกำหนดแนวทางเลือกที่จะทำให้ได้สิ่งที่ปรารถนานั้น แล้วร่วมปฏิบัติ จากนั้นร่วมกันประเมินผล และรับผลประโยชน์จากผลที่เกิดขึ้นต่อไป

2. การมีส่วนร่วมทางการเมือง มีลักษณะ 7 ประการ ดังนี้

2.1 การกระทำนั้นต้องหวังผลในการที่จะมีอิทธิพลต่อการเลือกนโยบายของรัฐบาล หรือต่อการบริหารงานของรัฐ หรือ ต่อการเลือกผู้นำทางการเมืองของรัฐบาล ฉะนั้นผลที่หวังจึงอยู่ที่การเลือกนโยบาย หรือเลือกตัวบุคคล หรือเลือกทั้งนโยบายและตัวบุคคล

2.2 ผลที่หวังจากการกระทำทั้งในเรื่องนโยบาย หรือตัวบุคคลนี้จะเป็นเรื่องการเมืองระดับท้องถิ่น หรือระดับชาติก็ได้

2.3 การกระทำใด ๆ ก็ตามที่เกิดขึ้น โดยความสมัครใจ และถือว่าความสมัครใจนี้เป็นเงื่อนไขที่สำคัญนั้น คือ การมีส่วนร่วมทางการเมืองจะมีใช้การกระทำที่เกิดจากการถูกบังคับ

2.4 การกระทำที่เกิดขึ้นนั้น ไม่นับผลลัพธ์ว่า ต้องประสบความสำเร็จเสมอไป

2.5 การกระทำจะจัดองค์การขึ้นอย่างเป็นระบบหรือไม่ก็ได้

2.6 การกระทำดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวหรือเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องก็ได้

2.7 การกระทำที่วานี้ใช้วิธีการที่ถูกต้องตามกฎหมาย หรือ ไม่ถูกต้องตามกฎหมายก็ได้

การมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ผ่านมามีเป็นแบบประชาธิปไตย แบบมีตัวแทน คือ การเลือกผู้แทนไปทำหน้าที่แทนตน (representative democracy) และต่อมาเริ่มมีความนิยมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (participatory democracy) ซึ่งมีลักษณะสำคัญตรงที่ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น ในการให้ความคิดเห็นกันต่าง ๆ นานาและมีแนวโน้มว่าการจะตัดสินใจใด ๆ มักมีลักษณะฉันทานุมัติที่คนเกือบทั้งหมดเห็นพ้องต้องกันมากกว่าการลงคะแนนเสียงชี้ขาด

3. การมีส่วนร่วมในองค์กร คือการที่ลูกจ้างหรือบุคลากรในหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเข้าไปเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในระดับต่าง ๆ ในหน่วยงานนั้น ๆ แต่การตัดสินใจจะเป็นระดับแตกต่างกันตามตำแหน่งในองค์กร ดังนั้นระดับการมีส่วนร่วมจึงต้องแตกต่างกันตามอำนาจหน้าที่ของแต่ละบุคคลในองค์กรมีความรับผิดชอบ

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลของรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม ระบุโดยสถาบันนโยบายการศึกษา ว่าหมายถึง “กระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น เพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง”

5. การมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นแนวคิดให้บุคคลในชุมชนมีส่วนร่วมในด้านการจัดการและการกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยว โดยตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่า ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากร และเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว นำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทั้งด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นปัจจัย หรือต้นทุนในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม และมีความยั่งยืนถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน

6. การมีส่วนร่วมในขบวนการคุ้มครองผู้บริโภค นับว่ามีความจำเป็นมากขึ้นเพราะในระยะต่อมาประชาชนนับวันจะห่างเหินกันไม่มีส่วนร่วมกันเองหรือร่วมกับภาครัฐเท่าที่ควร มักจะถูกฝ่ายผู้ผลิตเอาเปรียบได้ง่าย จึงต้องเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อถ่วงดุลกลุ่มผู้ผลิต โดยจะให้รัฐดำเนินการฝ่ายเดียวไม่เพียงพอ เพราะการคุ้มครองผู้บริโภคหมายถึงการมีส่วนร่วมสอดส่องดูแลการโฆษณาซึ่งอาจหลอกลวง ไปถึงการจำหน่ายสินค้าในรูปแบบที่หลากหลายขึ้น และการบริการหลังการขายที่ระบุไว้ต้องไม่เป็นการหลอกลวงผู้บริโภค ทั้งต้องปลอดภัยต่อผู้บริโภค ดังที่ปรากฏในสหรัฐอเมริกา ว่ามีกลุ่มคุ้มครองผู้บริโภคภาคประชาชนมากมายร่วมกันตรวจสอบให้ผู้บริโภคได้รับความเป็นธรรม เช่นมีหนังสือเรื่อง หนูตะเภาหนึ่งร้อยล้านตัว (100,000,000 Guinea Pigs) ออกมาเป็นชนวนให้แก่ปัญหาเรื่องอาหาร ยา และเครื่องสำอาง ที่ไม่คุ้มครองให้เกิดความปลอดภัย จนผลักดันให้รัฐบาลบัญญัติ อาหาร ยา และเครื่องสำอางได้สำเร็จ อันเป็นหลักการที่ต่อมาบังคับให้ผู้ผลิตต่าง ๆ ต้องมีข้อพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ว่า ผลิตภัณฑ์ใหม่ของตน ปลอดภัยก่อนที่จะวางจำหน่ายได้ เป็นต้น

จากความหมายของการมีส่วนร่วมต่าง ๆ ดังที่กล่าวมา จะเห็นถึงลักษณะร่วมกันอย่างน้อย 4 ประการ ดังนี้

- การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าไปได้รับอำนาจ ที่จะคิดจะทำมากขึ้น ไม่ว่าในเรื่องการเมืองหรืออำนาจในการตัดสินใจที่จะดำเนินการใด ๆ
- การมีส่วนร่วม หมายถึง ต้องร่วมกันอย่าง มีอิสรภาพ เสมอภาค เท่าเทียมกัน และควรมีส่วนร่วมด้วยอย่างแท้จริง/เข้มแข็ง (Active) มิใช่ร่วมอย่างผิวเผินเฉื่อยชา (passive)
- การมีส่วนร่วม หมายถึง ต้องร่วมตั้งแต่ขั้นแรกของกระบวนการ จนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ (entire development process)
- การมีส่วนร่วมมักเป็นเรื่องที่ผู้ด้อยโอกาสขอแบ่งอำนาจจากผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าเพื่อปรับปรุงวิถีชีวิตตนให้ดีขึ้น

โดยสรุปในที่นี้จึงให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วม คือการที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วม ในกิจกรรมต่าง ๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจ หรือเคยเข้ามาร่วมด้วยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค มิใช่เพียงมีส่วนร่วมอย่างผิวเผินแต่เข้าร่วมด้วยแท้จริงยิ่งขึ้นและการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ

ความเป็นมา และความจำเป็นของการมีส่วนร่วม

1. ความเป็นมา

ในยุคปัจจุบันนี้ ที่มีขอมรับกันว่าทุกฝ่ายมีสิทธิเท่าเทียมกัน แม้อำนาจทางการเมือง การบริหารราชการหรือกิจกรรมในครอบครัว จำเป็นต้องให้เกิดความเป็น “ธรรมรัฐ” หรือ (good governance) หรือความโปร่งใส จึงเป็นยุคที่ต้องให้ฝ่ายอื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ มากมาย

ผู้มีอำนาจอยู่ที่เดิม อาจติดอยู่กับอำนาจนิยม (Authoritative) แต่เมื่อประเทศมีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นต้องยอมให้มีส่วนร่วมดังกล่าว หากจิตใจยึดติดกับการหวงอำนาจก็อาจทำอะไร สิ่งการอะไร ที่ไม่สะท้อนให้เกิดบรรยากาศการมีส่วนร่วมได้เท่าที่ควรก็ได้

2. ความจำเป็นของการมีส่วนร่วม

2.1 ความจำเป็นตามที่รัฐธรรมนูญกำหนด

ความจำเป็นของการมีส่วนร่วมในประการสำคัญ สืบเนื่องจากการระบุไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 ในหลักการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญระบุไว้ว่า “ได้จัดทำร่างรัฐธรรมนูญ โดยมีสาระสำคัญเป็นการส่งเสริมและคุ้มครอง สิทธิเสรีภาพของประชาชนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง และตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐเพิ่มขึ้น ตลอดจนปรับปรุงโครงสร้างทางการเมืองให้มีเสถียรภาพและประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทั้งนี้โดยได้คำนึงถึงความคิดเห็นของประชาชนเป็นสำคัญ

ดังนั้นในรัฐธรรมนูญจึงกำหนดให้มีประชาชนมีส่วนร่วมด้วยในหลายหมวด เช่น

- หมวดสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทยฯ มีมาตรา 44 มาตรา 45 มาตรา 47 มาตรา 58 มาตรา 59 และมาตรา 60
- หมวดการมีส่วนร่วมในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต้องการการมีส่วนร่วมหลายมาตรา เช่น มาตรา 56 มาตรา 79 และมาตรา 290
- หมวดแนวนโยบายพื้นฐานของรัฐ เช่น มาตรา 76 มาตรา 89 และมาตรา 214
- หมวดการมีส่วนร่วมโดยตรงและตรวจสอบทางการเมือง เช่น มาตรา 170 มาตรา 287 มาตรา 286 และมาตรา 304

จะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 8 (2540-2544) ที่เน้นการจัดทำแผนแบบ ประสานพื้นที่ ภารกิจ และการมีส่วนร่วมของประชาชนและภาคีการพัฒนาต่าง ๆ (Area - Function - Participation) จนมาถึงแผนฉบับที่ 9 (2545-2549) แผนที่พึงประสงค์ตามที่สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ระบุไว้คือ ให้ความสำคัญ กับขบวนการจัดทำแผนซึ่งประชาชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมเรียนรู้ และกำหนดชีวิตของตน และมีการเคลื่อนไหวร่วมติดตาม การปฏิบัติอย่างต่อเนื่องมากกว่าการมุ่งให้ได้เนื้อหาสาระที่สำเร็จรูปตายตัวบรรจุไว้ในเอกสาร

นอกจากนี้ความจำเป็นของการมีส่วนร่วมยังเกี่ยวข้องกับบุคคลที่อยู่ในเมืองหรือในชนบทด้วย โดยเฉพาะ ในชนบท ชาวบ้านมักต้องมีส่วนร่วมกัน/ช่วยกัน ในกิจกรรมต่าง ๆ มากจึงจะอยู่รอดได้ดี ขณะที่ในเมืองมักคิดว่าไม่ต้อง ร่วมช่วยกันเท่าไรก็ได้ แต่โดยภาพรวมการมีส่วนร่วมนั้นจำเป็นในเกือบทุกวงการ ดังเช่น ทางด้านการปราบอาชญากรรม หากไม่มีประชาชนมีส่วนร่วมชี้เบาะแส หรือเป็นพยานให้ตำรวจก็ยากที่จะสืบคดีต่าง ๆ หรือดำเนินคดีได้สำเร็จ หรือด้าน การปราบปรามยาเสพติด และด้านการพัฒนาต่าง ๆ ก็ต้องการความร่วมมือหลายฝ่ายนับตั้งแต่ 2 ฝ่าย (ทวิภาคี) 3 ฝ่าย (ไตรภาคี) 4 ฝ่าย (จตุภาคี) จนมากฝ่าย (พหุภาคี) ดังจะกล่าวถึงความจำเป็นของการมีส่วนร่วมในด้านต่าง ๆ คือ

2.2 ความจำเป็นของการมีส่วนร่วมโดยทั่วไป มีดังนี้

- (1) ทรัพยากรธรรมชาติมีอยู่จำกัด ทุกคนมีความหวังใจ จึงต้องเข้ามามีส่วนร่วม
- (2) เพื่อให้ชุมชนและกลุ่มต่าง ๆ สนับสนุนต่อผลการตัดสินใจนั้น ๆ หรือในบางกรณีที่หน่วยงานของ รัฐไม่อยู่ในสถานะที่จะบังคับใช้การตัดสินใจนั้น ๆ ได้ หรือต้องได้รับความสมัครใจสนับสนุนจากคนส่วนใหญ่ของชุมชน จึงจะสามารถดำเนินการได้ มิฉะนั้นกลุ่มที่คัดค้านอาจทำให้โครงการล้มเลิกไปได้ จึงต้องให้ชุมชนสนับสนุนโครงการให้มาก
- (3) เมื่อต้องตัดสินใจอย่างไรแล้ว จะเกิดผลกระทบที่สำคัญต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคล เช่น การสร้าง อ่างเก็บน้ำแล้วต้องอพยพบุคคลจำนวนมากออกจากสถานที่ก่อสร้าง
- (4) เพื่อหาทางเลือกที่ดีกว่า ทั้งนี้ฝ่ายรัฐบาลอาจไม่มีข้อมูลที่ดี หรือแนวคิดที่เหมาะสมที่สุดเสมอไป หรือจะลอกแบบจากกิจกรรมที่สำเร็จโดยใช้ชุดความรู้เดียว หรือแผนงานที่พิเศษเพียงแผนเดียวเพื่อไปใช้ในที่อื่น ที่ต่าง สภาพแวดล้อมให้สำเร็จได้ง่าย ๆ จึงต้องให้ผู้ที่ได้รับผลกระทบ หรือผู้ที่ใช้ประโยชน์จากโครงการร่วมให้ความคิดเห็นด้วย
- (5) เป็นหลักการบริหารบนพื้นฐานของความสุจริต และยุติธรรม ภายใต้ระบบประชาธิปไตย การให้มี ส่วนร่วมจากประชาชนเสมือนการให้ตรวจสอบการทำงานของหน่วยงาน นอกจากนี้การที่ชนกลุ่มต่าง ๆ มีส่วนร่วม โดย ร่วมในการค้นหาปัญหา ร่วมวางแผน ฯลฯ หมายถึงการได้ให้ความเป็นธรรมที่จะให้พวกเขาได้รับประโยชน์จากการพัฒนา อย่างทั่วถึงยิ่งขึ้น
- (6) ประชาชนอาจเป็นต้นเหตุของความล้มเหลวของโครงการได้ถ้าไม่มีส่วนร่วม เช่นการณรงค์ลด ปริมาณขยะ การให้ดูดสูบบุหรี่ การเลิกดื่มสุรา การรักษาสุขภาพอนามัย การประหยัดพลังงาน ฯลฯ
- (7) ประชาชนอยู่ใกล้ชิดเหตุการณ์รับทราบและเผชิญปัญหานั้น ๆ เอง เช่น การณรงค์ลดปัญหา อาชญากรรม ยาเสพติด การใช้สิ่งสาธารณประโยชน์ การทุจริตการเลือกตั้ง การคอร์รัปชั่น ฯลฯ
- (8) จำเป็นต้องมีตัวแทนประชาชนหลายฝ่าย ร่วมดูแลผลประโยชน์ของตนเพราะที่ผ่านมามีผลประโยชน์ จากการพัฒนาตกถึงเฉพาะคนบางกลุ่ม

2.3 ความจำเป็นของการมีส่วนร่วมทางด้านการพัฒนาการเกษตร

ช่วง 10 ปี (ทศวรรษ) ของพ.ศ.2493 ถึง 2503 ผู้ที่ไม่รับเทคโนโลยีถูกกล่าวว่าเป็นเกษตรกร ที่โง่เขลา

ช่วง 10 ปี (ทศวรรษ) ของพ.ศ.2513 ผู้ที่ไม่รับเทคโนโลยีถูกมองว่า เพราะมีความขัดข้องที่ระบบฟาร์มของตน จึงไม่รับเทคโนโลยีที่คิดค้นจากสถานีวิจัยมาใช้

ช่วงปี 2523 เป็นต้นมานักวิชาการเริ่มยอมรับความจริงว่า การที่เกษตรกรไม่ยอมรับเทคโนโลยีใหม่นั้น ไม่ใช่เกิดจากปัญหาของเกษตรกร แต่เป็นเพราะเทคโนโลยีนั้นมีความเป็นอคติ ที่คิดขึ้นมาไม่ตรงกับสภาพไร่นา และวิถีชีวิตที่ซับซ้อนของเกษตรกรที่ยากจน ดังนั้นจึงเริ่มโทษความผิดพลาดของกระบวนการคิดค้นเทคโนโลยี และทำให้ต้องปรับเปลี่ยนแนวคิดจากที่คิดจะถ่ายทอดเทคโนโลยี (transfer of technology) โดยถ่ายทอดจากนักวิจัย สู่เกษตรกร ส่งเสริมแล้วส่งต่อไปสู่เกษตรกร มาเป็นแนวทางใหม่ที่ให้เกษตรกรมีส่วนร่วม โดยให้เกษตรกรใช้ประสบการณ์ ความรู้ คิดค้นหาปัญหา-วิเคราะห์ปัญหาโดยเกษตรกร แล้วจากนั้นเกษตรกรก็ทดลองวิจัยที่ไร่นาตัวเอง (โดยมีเจ้าหน้าที่ช่วยอยู่ห่าง ๆ) เพื่อแก้ปัญหา และหาสิ่งที่เหมาะสมกับสภาพตนเองให้มากที่สุด อันเป็นการให้ความสำคัญแก่การมีส่วนร่วมของเกษตรกรเป็นลำดับที่ 1 คือ farmer-first นั่นเอง

2.4 ความจำเป็นของการมีส่วนร่วมในองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น

สำหรับองค์กรส่วนท้องถิ่นก็มีความจำเป็นต้องมีส่วนร่วมมาก ดังนั้นการมีส่วนร่วมจะมีโอกาสลดระดับปัญหาที่จะเกิดขึ้นได้คือ

- ชุมชนอาจเกิดความรู้สึกถึงความหวาดกลัว หรือเกิดมีความเสี่ยงสูง ถ้าโครงการนั้นๆ เกิดขึ้นโดยขาดการมีส่วนร่วม
- ประชาชนจะไปรวมตัวเป็นกลุ่มเป็นพวก (พันธมิตร) กันแน่นแฟ้นขึ้น
- การสื่อสารระหว่างคู่อริเกิดการบิดเบือนมากยิ่งขึ้น กลุ่มที่มีความเชื่อเหมือนกันก็จะหันหน้าเข้าหากันแต่ไม่ฟังข่าวสารจากฝ่ายอื่น (ทำให้ลดโอกาสที่จะแก้ไขปัญหาได้สำเร็จน้อยลง)
- จุดยืนจะกลายเป็นจุดที่ตายตัวสุดโต่ง ยากที่จะปรับลดลงมาตกลงกันได้
- เปลี่ยนเป้าหมายเป็นความรุนแรง คิดทำร้าย-ทำลายผู้อื่น ซึ่งอาจเกิดขึ้นทั้งทางอารมณ์ ทางจิตใจ หรือทางร่างกาย โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลใด ๆ

2.5 ความจำเป็นของการมีส่วนร่วมทางการพัฒนาอุตสาหกรรม

ความจำเป็นของการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งผลกระทบของการพัฒนาผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม 150 โครงการ โดยสุ่มตัวอย่างจาก 38 บริษัท ในประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่าความสัมพันธ์กับลูกค้า มีปัญหาตั้งแต่ระดับกลางถึงระดับรุนแรง ในกว่าครึ่งของโครงการเหล่านี้ โดยปัญหาในระดับกลางคือการไม่ติดต่อสื่อสารระหว่างกัน ส่วนปัญหาในระดับรุนแรง คือมีความสัมพันธ์ด้านลบระหว่างกัน เริ่มตั้งแต่การไม่เห็นอีกฝ่ายมีคุณค่า จนถึงขั้นไม่เชื่อถือและมีการโจมตีกัน

หลักการพื้นฐาน ลักษณะ และระดับการมีส่วนร่วม

ก. หลักการพื้นฐานของการมีส่วนร่วม

มีหลักการพื้นฐานสำคัญ 8 ประการที่ควรคำนึงถึงคือ

1. ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้ เพราะถ้ามีการใช้เทคโนโลยีโดยที่มนุษย์ไม่มาร่วมคิด ร่วมรับรู้ หรือเข้าใจเพียงพอก็อาจไม่เกิดประโยชน์เท่าที่ควร หรือตรงข้ามกลับใช้เพื่อทำลายเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง หรือสิ่งแวดล้อมได้

2. เชื่อว่ามนุษย์ต่างมีความคิดและมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน (อย่าคิดว่าเขาเป็นคนชั้นต่ำไม่มีศักดิ์ศรี)

3. เชื่อว่าทุกคนไม่ได้ชั่วตั้งแต่เกิด โดยเหตุที่เขาอาจจนอยู่นั้นมิใช่จากกรรมเก่า

4. เชื่อว่าชาวชุมชนต่าง ๆ มักมีภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของตนในระดับหนึ่ง บางเรื่องที่ชาวชุมชนยึดถือจึงต้องค่อย ๆ ให้ปรับตัวผสมผสานกับวิทยาการภายนอก

5. เชื่อว่าตนต่างกับชาวบ้านอยู่น้อย และชาวบ้านเองก็แตกต่างกันอยู่บ้าง ดังนั้นการจะให้มีส่วนร่วมจะเอาใจเราฝ่ายเดียวไม่ได้

6. ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสามารถพัฒนาชีวิต ความเป็นอยู่ของตนให้ได้ ถ้าได้รับโอกาสที่จะร่วมคิด ร่วมเข้าใจ และร่วมจัดการ (Active partner) เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม การที่มนุษย์บางกลุ่มปฏิเสธเทคโนโลยีอย่างสิ้นเชิง ก็เป็นไปตามระดับการเข้าใจในเทคโนโลยีนั้นอย่างถูกต้องหรือไม่ และมีกลวิธีปรับความเข้าใจนั้นมาสู่ระดับที่แต่ละฝ่ายยอมรับได้เพียงใด ซึ่งต้องให้ได้รับโอกาสที่จะเข้าใจ และยอมปรับให้เหมาะสมกับตนอย่างเหมาะสม

7. อาจใช้การมีส่วนร่วมในหลายรูปแบบ เช่น (1) รูปแบบโดยตรง คือมีส่วนร่วมโดยตัวบุคคลแต่ละคน หรือ (2) ประชาชนก่อตั้งองค์กรขึ้นมามีส่วนร่วม หรือ (3) ให้มีตัวแทนมีส่วนร่วมโดยอ้อม ซึ่งยอมขึ้นกับบริบทของแต่ละพื้นที่ เช่นในพื้นที่ที่ประชาชนมีศรัทธาในตัวแทนของเขามาก การให้มีตัวแทนมาร่วมด้วยก็เพียงพอ แต่ก็มีกพบว่า แม้ในหมู่บ้านเดียวกันหรือชุมชนเดียวกันมักจะมีประชาชนหลากหลายกลุ่ม จึงควรเลือกผู้แทนของกลุ่มต่าง ๆ หลายภาคส่วน เข้ามามีส่วนร่วมเพิ่มเติม นอกจากจะให้ผู้นำทางการมีส่วนร่วมด้วยเพียงคนเดียว

8. การมีส่วนร่วมยังมีเพิ่มขึ้น เมื่อมีสภาพที่เหมาะสมต่อไปนี้

- ประชาชนในท้องถิ่นได้รู้สึกว่าเขาได้ควบคุมโชคชะตาของตนเอง แทนที่จะเป็นบุคคลอื่นที่ “เขาไม่รู้จัก” หรือที่ “เขาไม่ไว้วางใจ” ที่อาจบอกว่าจะมาช่วยเขา แต่เขาเคยพบมาบ่อยครั้งว่าไม่ได้ช่วยจริงจังพอ
- ผู้ที่จะเข้าร่วมต้องมีอิสรภาพ ได้รับความเสมอภาคและได้รับความจริงใจให้เข้ามีส่วนร่วม ดังนั้นการมีส่วนร่วมจะเกิดอย่างเต็มที่และจริงจังเมื่อบุคคลนั้น ๆ ไม่ถูกบังคับให้จำยอมเข้าร่วม และที่สำคัญคือต้องเข้าร่วมด้วยโดยเท่าเทียมกับผู้มาร่วมทำกิจกรรมด้วยทุกคน อีกทั้งโครงการให้ความจริงใจด้วย
- ผู้ที่จะเข้าร่วมด้วยต้องมีความสามารถพอที่จะมีส่วนร่วมด้วยได้ กิจกรรมหลายเรื่องประชาชนทั่วไปอาจมีส่วนร่วมด้วยได้ แต่บางเรื่องที่เป็นกิจกรรมเฉพาะ เช่นการค้นคว้าทางระบาดวิทยา

- มีการสื่อสาร 2 ทาง เพื่อให้ผู้มีส่วนร่วมได้รับข้อมูลอย่างถูกต้อง และสมบูรณ์หากผู้มีส่วนได้-เสียได้รับข้อมูลไม่ถูกต้องและครบถ้วน หรือสื่อสารได้ไม่ดีพอ ก็จะไม่เข้าใจได้ดีพอว่าโครงการจะทำให้เกิด ผลดี-ผลเสีย อย่างไรเพียงใด อาจนำไปสู่การไม่ยอมรับโครงการได้
- ประชาชนมีส่วนร่วมรับทราบ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในโครงการตั้งแต่เริ่มต้นจะทำให้ต้องการเข้ามาร่วมกับโครงการมากยิ่งขึ้น การได้ร่วมงานกันตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งสิ้นสุดกระบวนการตัดสินใจในโครงการนั้น ๆ ในระยะยาวจะเกิดผลดียิ่งยืนนานกว่า การที่จะให้ร่วมด้วยเพียงบางส่วนหรือเข้าไป
- ประชาชนมีทัศนคติที่ดีต่อเจ้าหน้าที่โครงการและต่อโครงการนั้น ๆ และเต็มใจที่จะมีส่วนร่วมด้วย
- การมีส่วนร่วมนั้นต้องไม่ทำให้ประชาชนเสียค่าใช้จ่ายมากเกินไป ผลตอบแทนที่เขาประเมินว่าจะได้รับ
- เมื่อเข้ามามีส่วนร่วมแล้ว จะไม่กระทบกระเทือนสถานภาพในหน้าที่การงานหรือทางสังคมให้ลดน้อยลง
- มีกลวิธีการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างโครงการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นอย่างดี

ข. ลักษณะการมีส่วนร่วม

ลักษณะการมีส่วนร่วม มีประเด็นสำคัญที่ต้องพิจารณา 10 ประการ

1. มีคณะผู้บริหารการมีส่วนร่วมพิจารณา เพื่อวางแผนดำเนินการให้เหมาะสมว่าจะให้บุคคลใด กลุ่มใด เข้ามามีส่วนร่วมเมื่อใด และโดยวิธีใด ฯลฯ โดยคณะผู้บริหารการมีส่วนร่วมนี้ควรมีตัวแทนผู้ได้รับผลกระทบในจำนวนมากพอควรและให้มีความหลากหลายมากพอ
2. ระยะเวลาและสถานที่ในการมีส่วนร่วมกับโครงการ โดยหลักการควรต้องให้ผู้มีส่วนได้-เสียเข้ามามีส่วนร่วมให้ต่อเนื่อง ตามวงจรชีวิตของโครงการตั้งแต่เริ่มต้น จนโครงการยุติหรือหากคณะผู้บริหารเห็นว่าเหมาะสมอาจจัดให้มีส่วนร่วม ในกิจกรรมที่แต่ละคนเกี่ยวข้องด้วยจริง ๆ เท่านั้นก็ได้
3. การมีส่วนร่วมนี้ ตามธรรมชาติอาจเกิดขึ้นไม่สม่ำเสมอหรือตลอดเวลาก็ได้ เช่น เวลาเกิดภัยพิบัติแต่ละคนก็มาช่วยกัน แต่เมื่อหมดภัยแล้วก็กลับไป แยกกันอยู่เช่นเดิม แต่ถ้าตั้งองค์กรประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมแก้ปัญหาในภัยพิบัติต่าง ๆ ในพื้นที่กว้างขวางขึ้นอาจต้องการตัวแทนประชาชนมีส่วนร่วมในเวลาที่ยาวนานขึ้น และอาจใช้วิธีการมีจดหมายข่าวแจ้งเรื่องไปยังประชาชนทั่วไปก็ได้
4. จะให้การมีส่วนร่วมเป็นเป้าหมายปลายทาง (an end) หรือจะให้ เป็นแนวทาง (a mean) คือจะให้เพียงบุคคลต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องก็พอใจคิดว่าบรรลุวัตถุประสงค์บางสิ่งแล้วหรือจะพิจารณาว่าการมีส่วนร่วมเป็นแนวทางที่ต้องการทำให้ดี โดยตอบให้ได้ว่า “หลังจากการมีส่วนร่วมแล้ว จะมีอะไรดีขึ้น อะไรควรเกิดขึ้นอีกบ้าง” อันเป็นการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมที่เป็นวิธีการหรือกระบวนการที่ต้องดำเนินไปอย่างมีคุณภาพ ซึ่งทำให้งานเกิดความสำเร็จดียิ่งขึ้น
5. การมีส่วนร่วมนั้น มีมิติทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ โดย (1) ทางด้านปริมาณ นั้นถ้ามีคนมามีส่วนร่วมมากก็ควรทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันดีขึ้นมาก และเมื่อความสัมพันธ์ดีขึ้นมาก ก็จะทำให้องค์กรทางสังคมก่อตัวขึ้น ส่วน (2) ทางด้านคุณภาพ ควรให้การมีส่วนร่วม มีมิติที่จะช่วยขัดขวางความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างบุคคลหรือความเป็นนาย เป็นบ่าวกันเปลี่ยนเป็นให้มีส่วนร่วมอย่างเสมอภาคกันยิ่งขึ้น จึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่มีคุณภาพดี

6. สถานการณ์การมีส่วนร่วมนั้น ต้องคำนึงว่าการมีส่วนร่วมที่เข้มข้น มิใช่เกิดขึ้นจากการออกคำสั่ง แต่จะต้องสร้างขึ้นมาเอง ดังนั้นการที่จะให้ผู้สั่งว่าให้มาร่วมกันให้เต็มที่นะ แล้วคนก็มาร่วม คงไม่ค่อยมีการเกิดขึ้นได้ วิธีการมีส่วนร่วมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดกระบวนการที่ดี ต้องใช้ความพยายามเพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งเดียวกัน ให้เกิดแนวคิดประชาสังคม มีจิตสำนึกสาธารณะและเคารพความหลากหลายทางความคิด จนกระทั่งเป็นวิถีชีวิตประจำวันของประชาชน โดยเฉพาะการคำนึงว่าเมื่อเกิดแนวคิดมุมมองที่หลากหลายร่วมกัน ก็ทำให้เกิดมุมมองกว้างขึ้นและเกิดความรอบคอบขึ้น

7. การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการทางสังคมและการศึกษา ซึ่งหากเกิดขึ้นได้คือให้เกิดมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันไปด้วยจะเป็นเสมือนการให้การศึกษาแก่สังคมไปในขณะเดียวกัน แต่หลายโอกาสต้องให้เกิดความร่วมมือในแต่ละเรื่อง ต้องใช้เวลารอคอยบ้างเช่นกัน

8. การมีส่วนร่วมรับรู้สภาพปัญหาโดยมีส่วนร่วมจะทำให้คนในชุมชนได้รู้สภาพที่เป็นจริงมากขึ้น การมีส่วนร่วมเพื่อค้นหาปัญหา ทำให้เมื่อเห็นปัญหาแล้วจะนำความมุ่งมั่นที่จะคิดหาทางแก้ไขด้วยและร่วมแก้ปัญหา นั้น ๆ ได้ จะทำให้เป็นบทเรียนที่จะแก้ปัญหาตนเองต่อไปได้

9. คนที่อยู่ร่วมกันในชุมชนส่วนใหญ่ มิได้ใช้ชุมชนเป็นเพียงที่รวมคนคล้ายเอาก้อนหินมากองรวมกันเท่านั้น แต่คนในชุมชนหนึ่ง ๆ มักมีความผูกพันเอื้ออาทรต่อกัน มีค่านิยมร่วมกันและมีความรับผิดชอบต่อชุมชน ฯลฯ เช่นกัน

10. ควรทำให้การมีส่วนร่วมมีลักษณะปณารมณชั้นประกอบไปบ้าง เพราะในสังคมไทยการมีอารมณชั้นจะช่วยให้บรรยากาศการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นได้ดี ดังนั้นในการประชุมถ้าใช้อารมณชั้น ดนตรี เกมส์ กีฬา เข้าร่วมด้วยจะสร้างอารมณการมีส่วนร่วมให้เพิ่มขึ้นได้

ค. ระดับการมีส่วนร่วม

1. ระดับการมีส่วนร่วมตามหลักการทั่วไป

โดยหลักการระดับการมีส่วนร่วม ขึ้นอยู่กับว่าจะมีส่วนร่วมในเรื่องประเภทใดหรือขั้นตอนใด แต่หลักการอาจแบ่งเป็น 5 ระดับอย่างกว้าง ๆ คือ

- การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูลของตน/ครอบครัว/ชุมชน ของตน เช่น การให้ข้อมูลการเจ็บป่วยของตนแก่แพทย์ ถ้าไม่ร่วมให้ข้อมูลที่เป็นจริงหรือแพทย์ไม่ฟังจริงก็อาจรักษาไม่ได้ผลดี
- การมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูล-ข่าวสาร เช่น การรับรู้ข้อมูลของตนจากแพทย์เพื่อจะเป็นแนวทางตัดสินใจตัดสินใจดีขึ้น เพราะสิ่งที่แพทย์รู้เกี่ยวกับตนนั้น ตนเองไม่รู้หรืออาจไม่รู้ทุกเรื่อง
- การมีส่วนร่วมตัดสินใจ (co-decision) โดยเฉพาะเกี่ยวกับโครงการที่ตนจะมีส่วนได้-ส่วนเสียด้วย โดยแบ่งเป็น 3 กรณีแล้วแต่กิจกรรมนั้นตนอยู่ในขั้นตอนใดต่อไปนี้
 - ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจน้อยกว่าเจ้าของโครงการ เช่น ก่อนเริ่มทำโครงการ จะตัดสินใจว่าโครงการควรทำขนาดใด ทำกิจกรรมอะไรบ้าง เป็นต้น ผู้อื่นมีส่วนร่วมได้น้อย
 - ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจเท่ากับเจ้าของโครงการ เช่น เมื่อเป็นหุ้นส่วนที่เท่าเทียมกันและจะตัดสินใจว่าเริ่มโครงการนั้นหรือไม่
 - ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจมากกว่าเจ้าของโครงการ เช่น เมื่อจะเป็นผู้รับประโยชน์จากน้ำที่ได้รับจากอ่างเก็บน้ำ กลุ่มประชาชนผู้จะได้รับประโยชน์ ควรเป็นผู้มีน้ำหนักการตัดสินใจมากกว่าเจ้าหน้าที่ชลประทาน

- การมีส่วนร่วมทำ คือ ร่วมในขั้นตอนการดำเนินงานทั้งหมด
- การมีส่วนร่วมในการสนับสนุน คือ อาจจะไม่มีโอกาสร่วมทำ แต่มีส่วนร่วมช่วยเหลือด้านอื่น ๆ เพื่อให้โครงการสำเร็จ

2. ระดับการมีส่วนร่วมตามแนวทางการพัฒนาชุมชน

- ร่วมค้นหาปัญหาของตนให้เห็นว่าสิ่งใดที่เป็นปัญหา-รากเหง้าของปัญหา
- ร่วมค้นหาสิ่งที่จำเป็นของตนในปัจจุบันคืออะไร
 - ร่วมคิดช่วยตัวเองในการจัดลำดับของปัญหา เพื่อจะแก้ไขสิ่งใดก่อน-หลัง
 - วางแผนแก้ไขปัญหาเป็นเรื่อง ๆ
 - ร่วมระดมความคิดถึงทางเลือกต่าง ๆ และเลือกทางเลือกที่เหมาะสมเพื่อแก้ไขปัญหาที่วางแผนนั้น
 - ร่วมพัฒนาเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้
 - ร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหานั้น ๆ
 - ร่วมติดตามการดำเนินงานและประเมินผลการดำเนินการ
 - ร่วมรับผลประโยชน์หรือร่วมเสียผลประโยชน์ จากการดำเนินการ

การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน จำเป็นต้องประสานความร่วมมือกับประชาชนท้องถิ่น ในด้านการจัดการป่าไม้ โดยหน่วยงานของรัฐต้องเข้าใจองค์ความรู้ขั้นพื้นฐานที่สำคัญในท้องถิ่น ซึ่งได้แก่ ระบบการใช้ที่ดินดั้งเดิม ระบบการใช้ป่าของชุมชน และระบบคุณค่าของท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของผู้นำที่ชาวบ้านเลือกกันเอง เจ้าหน้าที่รัฐในท้องถิ่นก็ควรเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมในชุมชนด้วย เพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าให้มากขึ้น และมีทัศนคติที่ดีกับคนท้องถิ่น

โดยหลักการจัดการป่าแบบยั่งยืนและมีส่วนร่วม ต้องคำนึงถึงพื้นฐานความต้องการที่หลากหลายในแต่ละท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ จึงต้องมีความรู้ความเข้าใจในแนวคิดและวิธีการใหม่ๆ และทักษะในการทำงานกับประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทักษะในด้านการกระตุ้นและพัฒนากลุ่มและองค์กรในชุมชน ความจริงแล้ว องค์ความรู้ในเรื่องการจัดการป่าดังกล่าวข้างต้นมีอยู่แล้วในชุมชน เพียงแต่ต้องศึกษารวบรวมและเอาสิ่งที่ดีและเหมาะสมมาใช้หรือนำมาปรับปรุงพัฒนาให้เหมาะสมกับสถานการณ์ใหม่ๆ เท่านั้น ในเรื่องของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน จึงควรเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้านโดยฐานความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น และการฝึกอบรมเพื่อเสริมความรู้ความเข้าใจในแนวคิดและเทคนิควิธีการใหม่ๆ ที่เป็นแบบมีส่วนร่วม เจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่เช่น เจ้าหน้าที่หน่วยป้องกันรักษาป่า หน่วยพิทักษ์ป่า ต้องเปลี่ยนบทบาทจากปราบปรามมาเป็นการสร้างและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงจะทำให้เกิดประสิทธิภาพและศักยภาพในการจัดการป่าชุมชนมากยิ่งขึ้น

การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่า จึงต้องทำอย่างต่อเนื่องและมีกลยุทธ์ทั้งในระยะสั้นและระยะยาวเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมจากประชาชนอย่างแท้จริง ในระยะสั้น รัฐต้องสร้างแรงจูงใจ และเร่งขจัดเงื่อนไขด้านลบ เจ้าหน้าที่ของรัฐควรทำตัวง่าย ๆ เป็นมิตรกับชาวบ้าน ปรับลดพิธีการหรือเครื่องแบบที่จะไปจำกัดการเข้าถึงประชาชน ไม่ใช่เครื่องมือทำงานที่โหม่นมาหรือยั่วยุให้เกิดความรุนแรง และลดงานพิธีกรรมที่ฟุ่มเฟือยซึ่งไม่เคยสร้างงานที่ยั่งยืนถาวรได้ เพื่อให้ประชาชนมีความรู้สึกที่ดี เป็นมิตรกับเจ้าหน้าที่รัฐ เห็นความสำคัญและคุณค่าและได้รับประโยชน์จากการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า แต่อย่างไรก็ดี เงื่อนไขด้านลบซึ่งเป็นการพื้นฐานของประชาชนซึ่งได้แก่ ความมั่นคงในเรื่องที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน และป่าของชุมชนเพื่อการใช้สอยไม้และของป่า รักษาวัฒนธรรมประเพณีและ

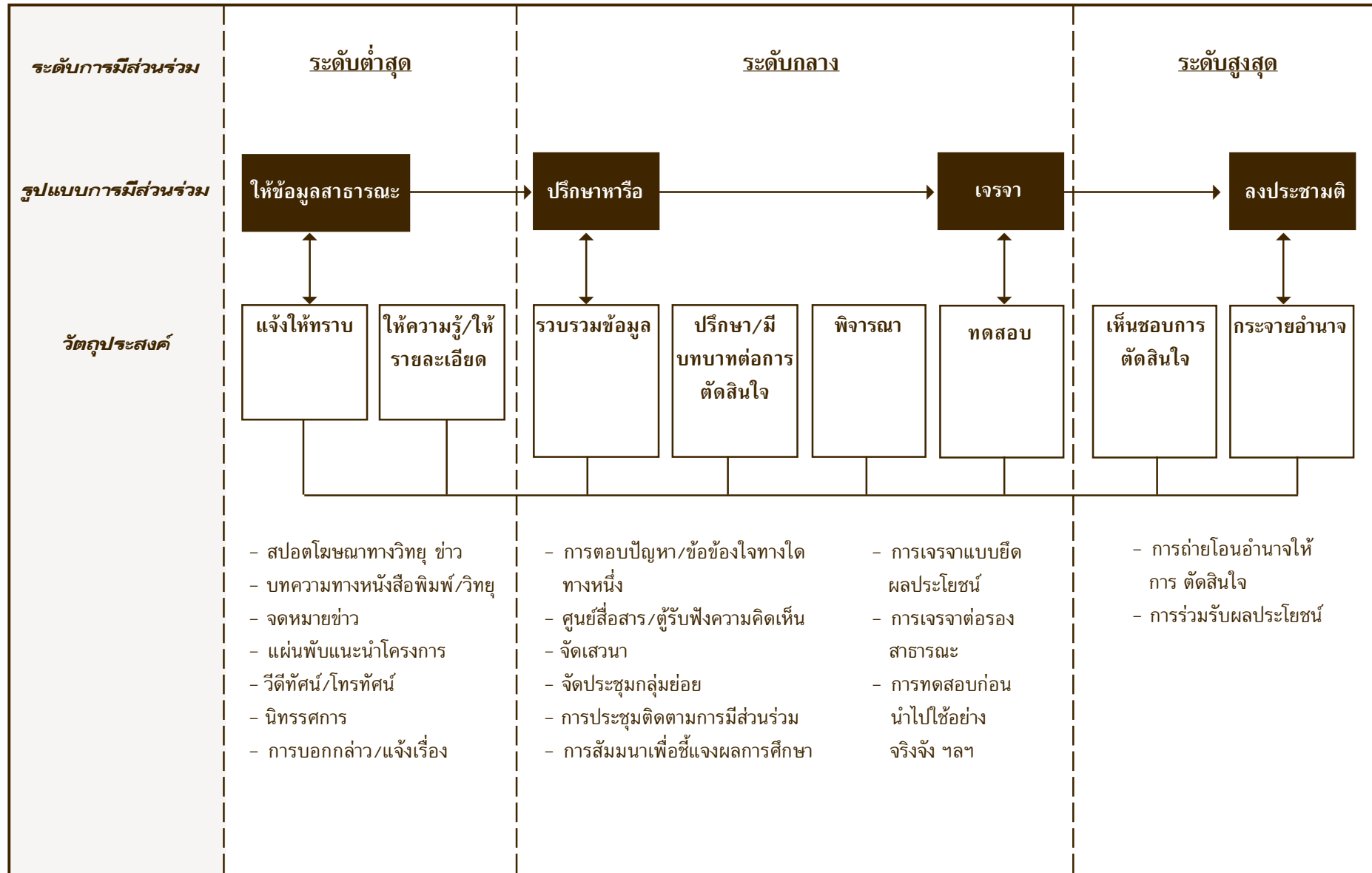

สิ่งแวดล้อมของชุมชน ต้องได้รับการพิจารณาแก้ไขอย่างเหมาะสม กล่าวคือ รัฐควรสร้างหลักประกันให้กับประชาชนในชนบทให้มีความมั่นคงในเรื่องความจำเป็นพื้นฐานเหล่านี้ก่อน ส่วนในระยะยาวต้องทบทวนอุดมการณ์ เป้าหมายในการจัดการป่า และปรับปรุงพัฒนานโยบาย ระเบียบกฎหมาย และสถาบัน เพื่อสนับสนุนการปฏิบัติตามนโยบายให้เหมาะสม

สำหรับระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า ควรส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในหลาย ๆ ระดับ เช่น ส่งเสริมการรวมกลุ่มและเครือข่าย การสร้างและปฏิบัติตามข้อตกลงของการจัดการป่า และแผนการจัดการป่า เช่น ให้มีบทบาทเฝ้าระวัง ดูแล ควบคุมกำกับติดตามการจัดการป่า การมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนและทรัพยากร เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสเลือกวิธีการจัดการป่าที่ยั่งยืนและตรงกับความต้องการของตนเอง โดยป่าชุมชน เป็นทางเลือกหนึ่งในหลายๆทาง ที่ช่วยสร้างประสบการณ์ในการทำงานกับชุมชนเพื่อพัฒนาไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชนในวงกว้าง เนื่องจากป่าชุมชนเชื่อมโยงการรักษาป่ากับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนเข้าด้วยกัน การทำป่าชุมชนจึงเพิ่มความมั่นคงให้กับอาชีพ และให้การศึกษาและพัฒนาคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถในการทำงานร่วมกัน แต่ต้องมีจุดเริ่ม ซึ่งขอเสนอแนะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเริ่มจากการทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ ใช้ประเด็นป่าชุมชนเป็นกรณีตัวอย่างเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน เชื่อว่าวิธีนี้จะช่วยกระตุ้นจิตสำนึกคนด้วยกลไกและวิธีการทางสังคม ช่วยให้เกิดคุณภาพแห่งอำนาจในการจัดการป่าของรัฐกับประชาชน ประชาชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของป่าร่วมกัน สิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญของการแก้ไขข้อจำกัดของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าและทรัพยากรในทุกๆระดับ

เครือข่ายป่าชุมชน

ภาพที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วม รูปแบบการมีส่วนร่วม วัตถุประสงค์ วิธีการมีส่วนร่วมและการประชาสัมพันธ์

การดำเนินการส่งเสริมการจัดการ ป้าชุมชน

การดำเนินงานส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน

วิวัฒนาการการดำเนินงานป่าชุมชนของกรมป่าไม้

หากจะลำดับวิวัฒนาการงานด้านป่าชุมชนของกรมป่าไม้ในอดีตจนถึงปัจจุบัน จากระยะแรกเมื่อประมาณ 60 ปีที่แล้ว หรือตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นเพียงการส่งเสริมให้ประชาชนปลูกต้นไม้ตามสถานที่ราชการ โรงเรียน วัด สถานธนา ในวันสำคัญต่าง ๆ จวบจนปัจจุบันเป็นงานที่สนับสนุนให้ราษฎรในชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าและเข้าถึงทรัพยากรป่าได้มากขึ้น ให้สอดคล้องวิถีการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จะเห็นว่าแบ่งได้เป็น 4 ระยะ ดังนี้

1. ระยะก่อนมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ปี พ.ศ. 2484 ส่งเสริมการปลูกต้นไม้ในสถานที่ราชการ โรงเรียน วัด ในวันสำคัญต่าง ๆ

ปี พ.ศ. 2495 รัฐบาลได้กำหนดให้วันที่ 24 มิถุนายน เป็นวันปลูกต้นไม้แห่งชาติ และส่งเสริมให้ประชาชนได้รับกล้าไม้เพื่อไปปลูกในพื้นที่ต่าง ๆ

2. ระยะระหว่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-5 ระยะนี้แผนพัฒนาฯ มุ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก

ปี พ.ศ. 2513 ดำเนินการคัดเลือกป่าใกล้หมู่บ้านเพื่อจัดการให้เกิดประโยชน์กับประชาชนในหมู่บ้าน ที่เรียกว่า ป่าโครงการเพื่อการใช้สอยแบบเอนกประสงค์

ปี พ.ศ. 2519 ดำเนินการจัดหมู่บ้านป่าไม้เพื่อรวบรวมราษฎรที่กระจัดกระจายในเขตต้นน้ำลำธารมาอยู่ในพื้นที่ซึ่งเหมาะสมกับการเกษตรในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่มีสภาพเสื่อมโทรม มีการปลูกป่าเพื่อปรับปรุงสิ่งแวดล้อม และรักษาป่าที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่

ปี พ.ศ. 2520 ดำเนินการตามโครงการปลูกไม้ยืนต้นแบบประชาราษฎร์ โดยปลูกตามโรงเรียน วัด สองข้างทาง ที่สาธารณะประจำหมู่บ้าน ค่ายลูกเสือ สถานที่ราชการหรือสถานที่ที่ดูแลรักษาได้

ปี พ.ศ. 2523 ดำเนินการตามโครงการไม้พุ่มและไม้ใช้สอยของชาวเขาเพื่อการพัฒนาแหล่งป่าไม้ให้กับชุมชนชาวเขาในพื้นที่ที่กรมป่าไม้เข้าไปดำเนินการพัฒนาด้านน้ำในภาคเหนือ

ปี พ.ศ. 2525 และปีต่อ ๆ มา ดำเนินการตามโครงการปลูกไม้ใช้สอยสำหรับหมู่บ้าน โดยผสมผสานในโครงการพัฒนาของกรมป่าไม้ เช่น โครงการจัดหมู่บ้านป่าไม้ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำ และยังมีหน่วยงานราชการหลายหน่วยงานที่ดำเนินการและพัฒนาควบคู่กับการริเริ่มการจัดตั้งป่าชุมชนของกรมป่าไม้ เช่น กรมพัฒนาที่ดิน สำนักงานการพลังงานแห่งชาติ กรมโยธาธิการ เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอยหรือตามวัตถุประสงค์ของส่วนราชการนั้น ๆ ด้วย

กล่าวโดยสรุป ช่วงระยะดังกล่าวนี้ งานด้านป่าชุมชนในช่วงนี้ ยังเป็นภาพรวมของงานป้องกันและแก้ไขการบุกรุกพื้นที่ป่า

3. ระยะระหว่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6-7

ปี พ.ศ. 2530 โครงการพัฒนาป่าชุมชน ดำเนินการในพื้นที่สาธารณะหมู่บ้าน มีการจัดกลุ่มเกษตรกร อบรมกลุ่มเกษตรกรและครู ในพื้นที่เป้าหมาย สนับสนุนการเพาะกล้าไม้และส่งเสริมให้ชุมชนปลูกป่าในพื้นที่หมู่บ้าน ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6

ปี พ.ศ. 2531 ดำเนินการจัดระบบการส่งเสริมความร่วมมือด้านป่าไม้ในท้องที่จังหวัดเป้าหมาย 47 จังหวัด โดยความช่วยเหลือของมูลนิธิฟอร์ด โดยร่วมกับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยขอนแก่น พัฒนาพื้นที่ป่าไม้ที่มีสภาพเสื่อมโทรม

ในช่วงปี พ.ศ. 2530-2537 กรมป่าไม้ได้รับความช่วยเหลือจากมูลนิธิฟอร์ดในการพัฒนาโครงการนำร่องทางวนศาสตร์ชุมชนในประเทศไทย โดยเป็นความร่วมมือระหว่างกรมป่าไม้ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยขอนแก่น ดำเนินงานในพื้นที่โครงการพัฒนาที่สูงดอยสามหมื่น จังหวัดเชียงใหม่ โครงการหมู่บ้านป่าไม้ และโครงการช่วยเหลือราษฎรให้มีสิทธิทำกินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ฯ (ส.ท.ก.) จังหวัดขอนแก่น ชัยภูมิ นครราชสีมา และกาฬสินธุ์

ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) โครงการพัฒนาป่าชุมชน ได้รับการกำหนดให้เป็นกิจกรรมหนึ่งในแผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัดตามแผนพัฒนาจังหวัด ภายใต้ระบบโครงการพัฒนาชนบท (กชช.) ซึ่งมุ่งกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่ส่วนภูมิภาค โดยดำเนินการใช้พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและป่าพื้นที่อื่น ๆ ยกเว้นเขตอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พื้นที่ต้นน้ำธารชั้น 1A โดยมีการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ของภาครัฐและกลุ่มราษฎรเพื่อการดำเนินการป่าชุมชน การศึกษาและวิจัยถึงปฏิบัติการ โดยการประสานงานระหว่างภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นช่วงระยะเวลาที่งานด้านนี้มีบทบาทขึ้นเป็นอย่างมาก โดยมีการพัฒนาความรู้ให้แก่ราษฎรในชุมชนรอบ ๆ ป่า การใช้ประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการจัดการป่ามากกว่าในสองระยะแรก ผ่านโครงการของกรมป่าไม้โดยตรงหรือโครงการความร่วมมือระหว่างประเทศ

4. ระยะตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8-ปัจจุบัน

เป็นระยะที่แผนพัฒนาฯ ได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดโดยเน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปี พ.ศ. 2540 กรมป่าไม้เริ่มสนับสนุนงานการพัฒนาป่าชุมชนอย่างเป็นระบบโดยจัดทำกรอบแผนแม่บทการพัฒนาป่าชุมชน มีวัตถุประสงค์ระยะยาว เพื่อพัฒนาศักยภาพของประชาชนและองค์กรประชาชนให้มีขีดความสามารถและมีส่วนร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่าไม้)

ปี พ.ศ. 2543 กำหนดให้ราษฎรในชุมชนที่ประสงค์ในการจัดการป่าชุมชนต้องรวมกันเป็นกลุ่มตามที่กำหนดและร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐจัดทำเอกสารโครงการป่าชุมชน (ปชช. 1-2-3) เสนอกรมป่าไม้ขอจัดตั้ง ซึ่งแต่ละขั้นตอนจะทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าเป็นระบบมากขึ้น

ปี พ.ศ. 2548-ปัจจุบัน ได้พัฒนางานด้านป่าชุมชนให้ครอบคลุมมากขึ้น โดยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนให้ประสบผลสัมฤทธิ์มากยิ่งขึ้น สนับสนุนเงินงบประมาณให้แก่ราษฎรในชุมชนที่จัดตั้งเป็นกลุ่มป่าชุมชนและได้รับอนุญาตโครงการป่าชุมชนแล้ว เพื่อใช้ในกิจกรรมการบริหารจัดการป่าและกิจกรรมพัฒนาอาชีพด้านป่าไม้ อันสามารถสร้างรายได้เสริมให้แก่ราษฎรในชุมชนควบคู่กับความยั่งยืนของป่าไม้ด้วย

งานในช่วงนี้เป็นช่วงที่กรมป่าไม้มุ่งเน้นการเข้ามีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการป่าไม้อย่างเป็นระบบมากกว่าทุกช่วงที่ผ่านมา กล่าวคือ ไม่เพียงแต่การเตรียมความพร้อมของเจ้าหน้าที่ ราษฎรในชุมชน โดยการให้ความรู้ผ่านการฝึกอบรม และปลูกต้นไม้ จุดเด่นของการพัฒนางานด้านป่าชุมชนในระยะที่สามนี้ คือ กรมป่าไม้ได้กำหนดให้กลุ่มราษฎรในชุมชนต้องร่วมกันจัดทำโครงการป่าชุมชนเสนอกรมป่าไม้ โดยมีพนักงานเจ้าหน้าที่ปรึกษาและร่วมดำเนินการ ซึ่งการจัดทำโครงการตั้งแต่ ปชช.1-2-3 จะมีความชัดเจนว่าราษฎรในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอน นอกจากนี้ กรมป่าไม้ยังเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการบริหารจัดการป่าควบคู่กับการสร้างรายได้ ด้วยการสนับสนุนงบประมาณให้กลุ่มราษฎรได้ดำเนินการบริหารจัดการป่า และพัฒนาอาชีพฯ เช่น การนำผลิตผลจากป่าชุมชนมาแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าหรือใช้ประโยชน์ร่วมกัน เป็นต้น

ปัจจุบัน กรมป่าไม้ได้อนุมัติจัดตั้งโครงการป่าชุมชนไปแล้วทั้งสิ้น 6,444 โครงการ จำนวน 7,077 หมู่บ้าน (ที่มา : ส่วนส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน ตุลาคม 2550) ก็ถือได้ว่า ประสบความสำเร็จในการส่งเสริมให้ประชาชนเกิดความตระหนักในการรักษาทรัพยากรป่าไม้ในระดับหนึ่ง และยังได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีในการป้องกัน ดูแล พื้นที่ป่าไม้ ให้ได้รับการฟื้นฟูสภาพป่าที่มีสภาพเสื่อมโทรม และยังลดการบุกรุกทำลายป่าได้อีกด้วย ซึ่งการจัดการป่าชุมชนได้ขยายตัวออกไป โดยเริ่มจากหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จนกระทั่งเชื่อมต่อเป็นจังหวัดและภูมิภาค นั่นก็หมายถึง การเกิดเป็นเครือข่ายป่าชุมชน นั่นเอง

เครือข่ายป่าชุมชน

เครือข่ายป่าชุมชน

เครือข่าย

“เครือข่าย” มีลักษณะที่แตกต่างจากกลุ่ม เพราะกลุ่มเป็นการรวมตัวกันของปัจเจกบุคคลหลายคนขึ้นไปที่มีความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นและมีความใกล้ชิด ส่วนเครือข่ายนั้นเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในการทำงานกันอย่างหลวม ๆ ไม่เหนียวแน่นเหมือนกับกลุ่ม อาจเชื่อมโยงในระดับบุคคล องค์กร กลุ่ม หรือสถาบัน โดยที่สมาชิกในเครือข่ายเข้าร่วมทำกิจกรรมตามความเหมาะสม ภายใต้กฎเกณฑ์หรือเป้าหมายร่วม และมีการปฏิบัติงานอย่างมีทิศทาง ดำรงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์ของเครือข่าย อีกทั้งผลของการดำเนินกิจกรรมจะตกอยู่กับภาคีเครือข่ายในภาพรวม

เครือข่ายที่ปรากฏชัดในระดับพื้นที่คือ “เครือข่ายชาวบ้าน” ลักษณะของเครือข่ายชาวบ้านคือการทำกิจกรรมที่ชาวบ้านมารวมตัวกัน เพื่อทำกิจกรรมตามที่ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ เช่น ประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าว ประเพณีการรับขวัญข้าว ประเพณีการลงแรงในงานต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งล้วนแล้วแต่มีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์เชิงบทบาทหน้าที่ต่อกันอย่างเห็นได้ชัด มีระบบการแบ่งงานกันทำ และการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ตลอดจนมีระบบการสื่อสารที่เข้าใจตรงกันโดยอาศัยการแจ้งบอกปากต่อปาก

ในแต่ละชุมชน เครือข่ายชาวบ้านมีบทบาทต่องานพัฒนาชุมชนและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมาก เพราะพฤติกรรมและทัศนคติของชาวบ้านมักมีความคล้อยตามกันพฤติกรรมในการที่จะกระทำหรือไม่กระทำสิ่งใดของชาวบ้าน จะเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ดังนั้นในการบริหารจัดการป่าชุมชน จึงควรให้ความสำคัญต่อเครือข่ายชาวบ้านในการสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ

เป้าหมายของการสร้างเครือข่ายป่าชุมชน

การสร้างเครือข่ายป่าชุมชนมีเป้าหมาย ดังนี้

1. ความเชื่อมโยงในปัญหาและผลกระทบในด้านป่าไม้

ประเด็นนี้หมายถึง ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ป่าไม้หนึ่ง ไม่ว่าจะเกิดขึ้นบริเวณใดของป่าไม้ ย่อมส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น การตัดไม้ทำลายป่า ส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตรอบพื้นที่ป่า และย่อมมีผลกระทบต่อระบบนิเวศด้วย สิ่งเหล่านี้จึงกล่าวได้ว่า ปัญหาและผลกระทบในด้านป่าไม้มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงถึงกันได้ ดังนั้นการจัดการป่าไม้ จึงต้องมองทั้งระบบพื้นที่ มีการแก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุมากกว่าการแก้ไขที่ปลายเหตุ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยกลไกเครือข่ายที่มีอยู่ทั้งหมดในพื้นที่ป่าไม้ในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น

2. เพื่อให้เกิดการขยายพื้นที่ทำงานให้กว้างขึ้น

กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การเปิดพื้นที่ทางสังคมให้มากขึ้น การบริหารจัดการป่าไม้ต้องการการขับเคลื่อนในทุกภาคี เครือข่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ทั้งมิติของการอนุรักษ์ทรัพยากร มิติของการพัฒนาชุมชน มิติของการศึกษา มิติของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ต้องขับเคลื่อนไปพร้อม ๆ กัน นักการจัดการป่าไม้ไม่ควรเน้นแต่การดูแลรักษาป่าอย่างเดียว แต่ควรเน้นงานพัฒนาศักยภาพของชุมชนและองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็ง เพื่อให้พวกเขาเหล่านั้นสามารถพึ่งพิงตนเองและชุมชนได้ โดยรู้จักการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดความยั่งยืนตลอดไป การทำงานในลักษณะนี้จึงต้องการเครือข่ายในการที่จะขยายงานให้มากขึ้น ครอบคลุมการพัฒนาในทุกมิติ

แนวทางการสร้างเครือข่าย

การบริหารจัดการป่าไม้โดยกลุ่ม เมื่อทำเสร็จสิ้นแล้ว ประโยชน์ทั้งหลายก็จะตกอยู่กับกลุ่มของตนเท่านั้น ซึ่งเป็นประโยชน์ที่ตกอยู่กับคนในวงแคบ ๆ เพียงชุมชนใดชุมชนหนึ่งเป็นการเฉพาะ ในขณะที่การบริหารจัดการในระบบเครือข่าย จะเป็นการแบ่งปันประโยชน์ร่วมกันในพื้นที่ป่าไม้ มีการเชื่อมโยงประโยชน์ตามความต้องการที่แตกต่างกันของคนในพื้นที่ป่าไม้ เช่น การหาพืชสมุนไพร การเก็บหาของป่า หน่อไม้ แมลงต่าง ๆ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องของความ ต้องการที่แตกต่างกัน ดังนั้นการจัดการในระบบเครือข่ายจึงช่วยให้เกิดการประสานประโยชน์ได้อย่างเท่าเทียมกัน

3.ลดกรณีพิพาทจากการแย่งชิงทรัพยากรในพื้นที่ป่าไม้

การเกิดขึ้นขององค์กรเครือข่ายป่าไม้ แน่นอນที่สุดทำให้เกิดการวางแผนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องกับหลักวิชาการ โดยคำนึงถึงความต้องการของชุมชนไปพร้อม ๆ กัน การเรียนรู้ของกลุ่มและชุมชน ผ่านการทำงานในระบบเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ช่วยสนับสนุนกระบวนการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วมเป็นอย่างมาก กรณีที่เป็นประเด็นปัญหาสาธารณะ จะถูกหยิบยกมาพูดคุย ปกป้องหรือผ่านเวทีกลาง มีการกำหนดกติกาในการจัดสรรทรัพยากรที่เป็นธรรม ฉะนั้นการจัดตั้งเครือข่ายป่าชุมชนจึงช่วยให้ปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ได้รับการแก้ไข/จัดการ หรือเยียวยาจนทุกฝ่ายพอใจ

ลักษณะของเครือข่าย

อะไรเป็นคุณสมบัติที่ทำให้เครือข่ายมีลักษณะเฉพาะ แม้เครือข่ายจะมีลักษณะร่วมกับความเป็นองค์กรหรือกลุ่ม แต่ไม่ทุกกลุ่มหรือทุกองค์กรที่จะเรียกว่าเป็นเครือข่ายได้ ดังนั้น เครือข่ายยังต้องมีหลายลักษณะ ดังนี้

1. เครือข่ายที่มีลักษณะเป็นโครงสร้างทางความคิด (Cognitive structures) ไม่ว่าจะพัฒนาไปถึงระดับใด บุคคลที่เกี่ยวข้องในองค์กรเครือข่ายจะมีกรอบความคิดเกี่ยวกับองค์กรเครือข่ายใกล้เคียงกัน ในด้านความรู้ความสามารถ ความคาดหวังต่อเครือข่าย
2. องค์กรเครือข่ายไม่มีลำดับชั้น (Hierarchy) การเชื่อมโยงระหว่างองค์กร เครือข่ายเป็นไปในลักษณะแนวนราบ แต่ละองค์กรเป็นอิสระต่อกัน แต่ละระดับความเป็นอิสระของแต่ละองค์กรอาจไม่เท่ากัน
3. องค์กรเครือข่ายมีการแบ่งงานกันทำ (Division of labor) การที่องค์กรเข้ามาร่วมเป็นเครือข่ายกัน เพราะส่วนหนึ่งคาดหวังการพึ่งพิงแลกเปลี่ยนความสามารถระหว่างกัน ดังนั้น หากองค์กรใดไม่สามารถแสดงความสามารถให้เป็นที่ประจักษ์ ก็อาจหลุดออกจากเครือข่ายได้ ในทางตรงกันข้าม หากได้แสดงความสามารถก็จะนำไปสู่การพึ่งพิงและขึ้นต่อกัน การแบ่งงานกันทำ ทั้งยังเป็นการลดโอกาสที่องค์กรใดองค์กรหนึ่ง จะแสดงอำนาจเหนือเครือข่ายด้วย
4. ความเข้มแข็งขององค์กรที่ร่วมกันเป็นเครือข่ายจะนำไปสู่ความเข้มแข็งโดยรวมของเครือข่าย ดังนั้น การพัฒนาของแต่ละองค์กรเครือข่ายจึงเป็นสิ่งสำคัญ
5. องค์กรเครือข่ายกำหนดการบริหารจัดการกันเอง (Self-regulating) ในการทำงานร่วมกันในลักษณะแนวนราบ จำเป็นต้องมีความสมานฉันท์ โดยผ่านกระบวนการทางประชาธิปไตย ซึ่งหมายถึง การต่อรอง ตกลงระหว่างองค์กรเครือข่ายเกี่ยวกับการบริหารจัดการภายใน เพื่อให้เครือข่ายสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้
6. ความสำเร็จขององค์กรเครือข่ายมิใช่จะได้มาเพียงชั่วข้ามคืน แต่ต้องอาศัยระยะเวลาในการบ่มเพาะความสัมพันธ์ ศรัทธา และความไว้วางใจ ตลอดจนการสร้างกรอบทางความคิด เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การแก้ไขปัญหาพร้อมกันอย่างสร้างสรรค์ รวมทั้งการดำเนินการร่วมกันระหว่างองค์กรอย่างต่อเนื่อง

เครือข่ายป่าชุมชน

การบริหารจัดการเครือข่าย

แม้ว่าเป็นที่ยอมรับกันว่าไม่มีทฤษฎีการบริหารใดที่เหมาะสมกับทุกสถานการณ์ เพราะการบริหารเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ หลักการสำคัญในการบริหาร คือ ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ เช่น ความเข้าใจเรื่องเป้าหมายขององค์กร โครงสร้าง กระบวนการทำงาน ซึ่งหมายรวมถึงการประสานงาน การติดต่อสื่อสาร การตัดสินใจ ภาวะผู้นำ ความเข้าใจเรื่องพฤติกรรมของบุคคล และความเข้าใจเรื่องกระบวนการบริหาร ซึ่งหมายรวมถึง การวางแผน การจัดองค์การ การจัดการด้านบุคคล การสั่งการ การรายงาน และการควบคุม ในการบริหารจัดการเครือข่าย ต้องมีความเข้าใจในประเด็นเหล่านี้เช่นกัน โดยเฉพาะในประเด็นเรื่อง “การประสานงาน” และ “หลักในการทำงานเป็นเครือข่าย”

เป็นที่เข้าใจโดยทั่วไปว่า ในการทำงานให้ได้ผลดี ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายประเภทใด จำเป็นต้องมีองค์การประสานงาน โดยองค์การประสานงานเหล่านี้จะเรียกว่าเป็น “แม่ข่าย” หรือแม่ข่ายก็ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ในการประสานงานจำเป็นต้องเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่และคุณสมบัติขององค์กรที่ทำหน้าที่ประสานงาน และองค์การเครือข่ายที่เป็นสมาชิกด้วย

บทบาทหน้าที่และคุณสมบัติขององค์กรประสานงาน

องค์กรประสานงาน มีบทบาท ดังนี้

1. แจกจ่ายข่าวสารข้อมูลอย่างสม่ำเสมอต่อเครือข่าย โดยอาจทำในรูปจดหมายข่าว
2. เป็นผู้กระจาย เผยแพร่ข่าวสารข้อมูลสู่สาธารณะ ซึ่งอาจทำในรูปการจัดประชุม จัดกิจกรรม
3. เป็นผู้คอยสรรหากลุ่มสนใจ (Interested groups) ที่อาจเข้าร่วม เข้ากิจกรรมของเครือข่าย แล้วชักชวนให้กลุ่มเหล่านั้นเข้าร่วมด้วย
4. เป็นผู้ประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อที่จะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายนอกและสมาชิกเครือข่าย
5. สนับสนุนให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กรสมาชิกเครือข่าย
6. จัดหาทุนสำหรับเครือข่าย รวมทั้งช่วยจัดหาทุนทำกิจกรรมสำหรับองค์กรสมาชิกของเครือข่าย
7. ริเริ่มและจัดกิจกรรมหลักสำหรับเครือข่าย

ในบทบาทหน้าที่ดังกล่าวข้างต้น องค์กรประสานงานจึงต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

1. มีความรู้ และประสบการณ์ที่เพียงพอในการทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายของเครือข่าย
2. มีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในปรัชญาและวัตถุประสงค์ของเครือข่าย
3. มีทักษะในการประสานงาน เพื่อที่จะแสวงหาความร่วมมือและประสานงานกับหน่วยงานทั้งในภาครัฐและเอกชน
4. ความคิดริเริ่ม กระตือรือร้น รวมทั้งมีทัศนคติที่เปิดกว้าง ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น
5. มีความพร้อมที่จะให้บริการแก่องค์กรสมาชิก
6. มีความน่าเชื่อถือในเชิงจริยธรรม
7. มีความเป็นกลาง (Neutrality)
8. มีทักษะด้านบริหารจัดการและการประชาสัมพันธ์

บทบาทหน้าที่ขององค์กรเครือข่าย

1. ร่วมปรึกษาหารือ และมีกิจกรรมร่วมกับเครือข่าย
2. สนับสนุนให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กรสมาชิก
3. มีพันธกรณีร่วมกับเครือข่าย พร้อมทั้งจะสละประโยชน์บางประการเพื่อส่วนรวม
4. มีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในปรัชญาและวัตถุประสงค์ของเครือข่าย
5. ความคิดริเริ่ม กระตือรือร้น รวมทั้งมีทัศนคติที่เปิดกว้าง ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น
6. มีความน่าเชื่อถือในเชิงจริยธรรม

ในบทบาทหน้าที่ดังกล่าว องค์กรเครือข่ายจึงต้องมีความตระหนักในเรื่องต่อไปนี้

1. ความชัดเจนในเป้าหมายและอุดมการณ์ของเครือข่าย
2. ต้องมีเวลาในการสร้างและทำงานเครือข่าย
3. ต้องตระหนักว่าในการทำงานเครือข่าย ทุกๆ ฝ่ายต้องเป็นทั้ง “ผู้ให้” และ “ผู้รับ” จะเป็นอย่างไรอย่างหนึ่งไม่ได้
4. แสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่ตลอดเวลาในรูปแบบต่างๆ

องค์ประกอบความสำเร็จในการทำงานแบบเครือข่าย

ความสำเร็จของการทำงานแบบเครือข่ายไม่ได้ตัดสินกันเพียงความสามารถหาสมาชิกหรือภาคีเครือข่ายเท่านั้น แต่จะต้องมองให้ไกลไปถึงผลสำเร็จของงานด้วย สิ่งสำคัญต่อความสำเร็จในการทำงานเครือข่าย ได้แก่

1. การมีพันธะสัญญาที่หนักแน่นระหว่างกัน (Commitment)

นอกจากจะหมายถึงการมีอุดมการณ์และความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นแล้ว ยังหมายถึงการมีมิตรภาพที่ใกล้ชิด มีสายสัมพันธ์ระหว่างกัน ด้วยการสร้างมิตรภาพและสายสัมพันธ์มิใช่สิ่งที่จะสร้างได้ข้ามคืน แต่หมายถึงการผ่านกระบวนการการทำงาน ความสำเร็จ ความล้มเหลวร่วมกัน และร่วมปรึกษาหารือกันอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

2. การพัฒนาอยู่ตลอดเวลา (Continuous improvement)

การทำงานเครือข่ายจะมีประโยชน์อย่างเต็มศักยภาพก็ต่อเมื่อแต่ละองค์กรที่มาร่วมเป็นเครือข่ายมีการปรับปรุงพัฒนาอยู่ตลอดเวลา การปรับปรุงพัฒนาดังกล่าว มี 3 ส่วน คือ

- 2.1 ประเมินความต้องการและความคาดหวังของสมาชิกเครือข่าย เป็นการประเมินที่เกิดขึ้น

ระหว่างกระบวนการทำงานที่มีการประเมินผลการทำงาน ตลอดจนจุดแข็งและจุดด้อยของแต่ละฝ่าย และของเครือข่าย ซึ่งอาจทำได้โดยใช้ SWOT Analysis ตลอดจนมีการสื่อสารระหว่างกันอย่างชัดเจนเกี่ยวกับความต้องการ และความคาดหวังของแต่ละฝ่าย วิธีการง่ายๆ ในการพัฒนา คือ การใช้บัตรประเมิน ซึ่งจะระบุถึงประเด็นต่างๆ ที่มีความสำคัญต่อการทำงานเครือข่าย

- 2.2 การประเมินสถานการณ์ของปัญหา การทำงานเกี่ยวกับปัญหาสังคมจะต้อง “เกาะติด” สถานการณ์อยู่ตลอดเวลา

เนื่องจากรูปแบบของปัญหาตลอดจนระดับความรุนแรงและซับซ้อนของปัญหาเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ดังนั้น นอกเหนือจากการปรับปรุงพัฒนาเครือข่ายการทำงานแล้ว องค์กรที่ทำงานจะต้องประเมินสถานการณ์ภายนอกด้วย

- 2.3 การเปรียบเทียบกับเกณฑ์หรือมาตรฐานที่ดีที่สุดในทางธุรกิจ ซึ่งการแข่งขันที่เป็นเลิศมีความสำคัญอย่างมากต่อความอยู่รอด

3. การมีพันธะกรณีระยะยาว (Long-term commitment)

การสร้างพันธะกรณีระยะยาวมีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับองค์ประกอบแรก คือ การมีพันธะสัญญาที่หนักแน่นระหว่างกัน เพราะการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอต้องการข้อผูกพันระยะยาว และก็เป็นเรื่องปกติที่องค์กรเครือข่ายที่มีพันธะกรณีร่วมกัน มีความผูกพันกันในระยะยาวและได้รับประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น ที่จะอยู่ในสภาพที่จะสามารถแลกเปลี่ยนทรัพยากร ตลอดจนร่วมกันทำงาน และสร้างผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครือข่ายการทำงาน ในระยะแรกของการสร้างเครือข่ายมักจะเป็นช่วงที่ฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องใช้ความพยายามในการที่จะทำงานร่วมกัน และเป็นช่วงที่ยังไม่สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพได้ ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่าย จำเป็นต้องอาศัยระยะเวลา ส่วนการสร้างพันธะกรณีในระยะยาวจำเป็นต้องอาศัยการระดมทรัพยากรและการลงทุนระยะยาว เพื่อสร้างศรัทธาร่วมกันในการทำงานต่อการทำงานแบบเครือข่าย

องค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างพันธะกรณีระยะยาว คือ การติดต่อสื่อสาร ซึ่งเป็นเครื่องมือหนึ่งในการรักษาความสัมพันธ์ แม้ปัจจุบันเทคโนโลยีการสื่อสารจะก้าวหน้าไปมากแล้ว ผู้สื่อสารไม่จำเป็นต้องเห็นหน้ากันก็สื่อข้อความกันได้ แต่ในความเป็นจริง การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันไม่อาจพึ่งพิงเฉพาะการสื่อสารลักษณะดังกล่าวได้ เนื่องจากการสร้างความสัมพันธ์ต้องอาศัยการพบปะพูดคุยแบบตัวต่อตัวด้วย

4. การเสริมพลัง (Empowerment)

องค์ประกอบสำคัญส่วนที่ 4 คือ การเสริมพลังการทำงาน ซึ่งหมายถึง การสนับสนุนในองค์กรเครือข่ายได้มีโอกาสแสดงความสามารถ ตลอดจนพิจารณาญาณของตนในสถานการณ์ต่าง ๆ ร่วมคิดร่วมแก้ปัญหาต่าง ๆ เช่น การหาทุน การจัดกิจกรรมเสริมสร้างความสัมพันธ์ ขณะเดียวกันต้องมีการเสริมทักษะการสร้างเครือข่ายให้ปฏิบัติงานและสร้างความสัมพันธ์กับหน่วยวิชาการต่าง ๆ ด้วยการเสริมพลังในการทำงาน ยังหมายรวมถึงความสามารถในการจัดหาทรัพยากรในลักษณะต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการทำงานด้วย

5. การสร้างค่านิยมร่วมกัน (Shared value)

สิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการทำงานร่วมกัน คือ การมีค่านิยมร่วมกัน เนื่องจากค่านิยมเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมในการทำงาน การทำงานแบบเครือข่ายจะประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง หากองค์กรเครือข่ายมีค่านิยมร่วมกัน ตัวอย่างของค่านิยมได้แก่ การให้ความสำคัญต่อคุณภาพของงาน ความยืดหยุ่น การเปิดเผย จริงใจ การให้ความสำคัญต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เป็นต้น ทั้งยังต้องมีค่านิยมการทำงานร่วมกันแบบเป็นทีม แม้แต่ละองค์กรจะมีความถนัดแตกต่างกันแต่เครือข่ายยังคงมีเป้าหมายร่วมกัน

6. ภาวะผู้นำ (Leadership)

ภาวะผู้นำเป็นสิ่งที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าองค์ประกอบใด ๆ ข้างต้น ภาวะผู้นำหมายรวมถึงการสร้างวิสัยทัศน์ในเชิงกลยุทธ์ รวมทั้งชักจูงโน้มน้าวให้ผู้อื่นเห็นความสำคัญต่อสิ่งที่จะต้องกระทำร่วมกัน และการจัดหาทรัพยากรที่จำเป็นต่อการทำงาน เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายและผลสำเร็จของงาน นอกจากนี้ผู้นำต้องเป็นคนซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

หลักในการทำงานเครือข่าย

หลักในการทำงานเครือข่าย มีดังนี้

1. สร้างความผูกพันและความรับผิดชอบต่อการสร้างเครือข่าย เครือข่ายจะประสบความสำเร็จก็ต่อเมื่อผู้ปฏิบัติงาน “เอาด้วย” เครือข่ายต้องผ่านการพูดคุยวิเคราะห์ปัญหาหารือกันและมีความพร้อมที่จะทำงานร่วมกัน
2. เตรียมตัวเตรียมใจไว้ว่าการสร้างเครือข่ายต้องใช้เวลา หมายความว่า ผู้บริหารต้องให้เวลากับการสร้างเครือข่าย เพราะการมีเครือข่ายมีความหมายมากกว่าการมารวมกันเพื่อทำงานให้สำเร็จตามเป้าหมายเฉพาะกิจเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างความสัมพันธ์และมีความเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ
3. การเคารพและความไว้วางใจระหว่างกันเป็นสิ่งสำคัญ หากไม่ไว้วางใจในองค์กรหรือบุคคลที่จะเข้าไปสร้างเครือข่ายด้วย เลิกคิดถึงเรื่องการสร้างเครือข่ายได้เลย
4. ยึดหลักเสมอภาคในการทำงาน รับฟังความคิดเห็นของทุกฝ่าย มีความโปร่งใสในการทำงาน
5. ยึดผลประโยชน์ของตัวองค์กรให้น้อย มองให้ชัดถึงเป้าหมายของเครือข่าย
6. พึงระลึกไว้เสมอว่าองค์กรที่ร่วมเครือข่ายจะต้องได้รับประโยชน์จากการสร้างเครือข่าย ดังนั้นการได้รับประโยชน์ร่วมกันจึงเป็นสิ่งจำเป็น จึงต้องทำความเข้าใจไว้แต่แรกว่า องค์กรสมาชิกอาจจะต้องยอมเสียสละบางอย่าง เพื่อให้การทำงานเครือข่ายประสบความสำเร็จ นอกจากนี้ ภายในองค์กรเครือข่ายเองต้องหมั่นสรุปบทเรียนการทำงาน วิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อนต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ
7. จำไว้เสมอว่าในช่วงการร่วมเป็นเครือข่ายหรือประสานงานกัน สถานการณ์อาจมีการเปลี่ยนแปลง เราควรต้องตระหนักถึงปัญหาขององค์กรเครือข่าย และมีความยืดหยุ่นพอสมควร รวมทั้งต้องเข้าใจในข้อจำกัดของแต่ละฝ่าย
8. ตระหนักในความแตกต่างทางวัฒนธรรมทั้งในด้านพื้นที่และวัฒนธรรมองค์กร อย่าคาดหวังว่าองค์กรเครือข่ายจะสนองตอบต่อปัญหาเหมือนแต่ละองค์กรสมาชิกตอบสนอง
9. ตระหนักในความเป็นอิสระขององค์กรที่ร่วมเป็นเครือข่าย
10. รับผิดชอบในความสำเร็จ หรือความล้มเหลวร่วมกัน

ข้อจำกัดของการจัดการเครือข่าย

การสร้างองค์กรเครือข่ายป่าไม้ ในทางปฏิบัติมีข้อจำกัดมากมายที่ส่งผลต่อความสามารถในการดำรงอยู่ของเครือข่าย ข้อจำกัดที่อาจเกิดขึ้นจากการจัดการองค์กรเครือข่ายที่สำคัญมี 5 ประการดังนี้

1. ไม่สามารถเชื่อมโยงการทำงานเชิงพื้นที่ได้

กรณีนี้เกิดจากการที่กลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่ป่าไม้ไม่มีความเป็นเอกเทศ ไม่มีความเชื่อมโยงเชิงกายภาพ และพื้นที่ที่จะเชื่อมต่อกันได้ เช่น ในพื้นที่ป่าไม้มีกลุ่มชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่เพียงชุมชนเดียว การทำงานไม่สามารถจะเชื่อมโยงกับชุมชนอื่น ๆ ที่เป็นภาคีเครือข่ายจากภายนอกได้ ทำให้ไม่สามารถสร้างเครือข่ายการทำงานที่เชื่อมโยงกับหน่วยงานได้อย่างหลากหลาย อาจมีความสัมพันธ์ในเชิงการทำงานร่วมกับหน่วยงานของรัฐแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่โดยทั่วไปประเด็นนี้มีเพียงบางพื้นที่เท่านั้น เพราะชุมชนส่วนใหญ่สามารถเชื่อมโยงเชิงพื้นที่ถึงกันหมด โดยเฉพาะการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมติดต่อระหว่างชุมชน ทำให้ชุมชนต่าง ๆ มีความสัมพันธ์และสัญจรไปมาอยู่เป็นประจำอยู่แล้ว ดังนั้นการรวมกลุ่มเครือข่ายในแต่ละชุมชนจะสามารถบ่งชี้ได้ว่าชุมชนของตนเชื่อมโยงกับชุมชนใด

2. ไม่มีประเด็นเชื่อมโยงที่เป็นปัญหาร่วม

การไม่มีประเด็นเชื่อมโยงที่เป็นปัญหาร่วม หมายถึง ในแต่ละกลุ่มหรือแต่ละชุมชน ยังไม่มีความวิกฤติของปัญหาในพื้นที่เกิดขึ้น ทำให้การจุดประเด็นปัญหาร่วมยังไม่ถึงเวลาสุกงอมที่จะกระตุ้นให้ภาคีเครือข่ายอื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วมได้ หากต้องเตรียมการเพื่อสร้างเครือข่าย ก็สามารถจัดการได้โดยจุดประเด็นร่วมขึ้นมา แล้วให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพิจารณา/วิเคราะห์และถกแถลงปัญหาร่วมกันนั้น เพื่อที่จะหาทางออกสำหรับชุมชนต่อไป วิธีนี้จะช่วยให้ชุมชนเข้าถึงปัญหาได้เร็วขึ้น

3. มีการช่วงชิงบทบาทการนำของเครือข่าย

เครือข่ายด้านป่าไม้ ต้องการผู้นำร่วมที่เข้มแข็ง และต้องการบุคคลที่มีศักยภาพในเชิงการติดต่อประสานงานมากกว่าผู้นำแบบสั่งการ ฉะนั้นหากมีการแย่งชิงบทบาทการนำเกิดขึ้น จะทำให้ผู้นำที่แสดงบทบาทอยู่มีทัศนคติไม่ดีต่อผู้นำอื่น ๆ และอาจเกิดความเสียหายต่อการเชื่อมโยงการทำงาน of เครือข่ายได้ การแก้ไขปัญหานี้ทำได้โดยการทำงานแบบร่วมกันคิด แต่แยกกันทำตามบทบาทภารกิจที่ตนเองถนัด โดยสร้างผู้นำร่วมให้มีมากยิ่งขึ้น เพื่อใช้เป็นกลไกในการทำงาน

4. ขาดงบประมาณในการดำเนินกิจกรรม

เนื่องจากเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีภาคีสมาชิกมาก ดังนั้นการบริหารจัดการจึงต้องอาศัยการสนับสนุนงบประมาณ การระดมงบประมาณอาจมาจากการระดมจากภาคีสมาชิกเครือข่าย หรือการสร้างกิจกรรมเพื่อระดมทุน หรือการคิดโครงการขึ้นมาเพื่อขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก แนวทางที่เหมาะสมประการหนึ่งของการจัดการทุนอย่างยั่งยืน คือการระดมทุนแล้วจัดตั้งเป็นกองทุนหมุนเวียน ให้ภาคีต่าง ๆ นำไปใช้ทำกิจกรรมและนำผลประโยชน์กลับคืนสู่กองทุนต่อไป

5. ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

บ่อยครั้งที่เครือข่ายด้านป่าไม้ ทำงานกันในกลุ่มของตนเอง โดยไม่มีการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนได้รับทราบ ทำให้ชุมชนไม่ให้ความร่วมมือกับการดำเนินโครงการของเครือข่าย ดังนั้นจึงควรลดข้อจำกัดในเรื่องนี้โดยการจัดเจ้าหน้าที่ทำงานด้านมวลชนสัมพันธ์ในพื้นที่เป้าหมายอย่างต่อเนื่อง โดยการคัดสรรเจ้าหน้าที่ที่มีความคุ้นเคยกับชุมชนเป็นอย่างดี กิจกรรมใดก็ตามที่ชุมชนจัดขึ้น ให้เจ้าหน้าที่ด้านมวลชนสัมพันธ์ลงไปสร้างสัมพันธ์ลงไปสร้างสัมพันธ์ภาพให้เกิดขึ้นจนเกิดความเคยชิน จากนั้นจึงนำโครงการลงไปดำเนินการ

ความยั่งยืนของเครือข่าย

เครือข่ายจำเป็นต้องมีความยั่งยืนหรือไม่ ในเมื่อจุดประสงค์ของการตั้งเครือข่ายก็เพื่อดำเนินกิจกรรม เมื่อกิจกรรมลุล่วงเครือข่ายก็น่าจะสลายตัวไป (เหมือนกับโครงการ หรือ Project) ในทางปฏิบัติมีทั้งเครือข่ายที่สลายตัวไปเมื่องานสำเร็จ และเครือข่ายที่สลายตัวไปเพราะเป็นเครือข่ายที่ไม่มีกิจกรรม (หยุดนิ่ง) จึงไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ และเครือข่ายที่สลายตัวไปเพราะสมาชิกไม่สามารถรวมกลุ่มกันได้อีกต่อไป

การมองความยั่งยืนของเครือข่ายจึงน่าจะมองที่ความสามารถในการขยาย เครือข่ายเพื่อสร้างแนวร่วมในการทำงาน รวมทั้งการขยายกิจกรรม ขยายพื้นที่การทำงาน

ซึ่งเครือข่ายป่าชุมชน ถ้าจะเกิดความยั่งยืนได้ ก็ต้องประสานความร่วมมือกัน ร่วมกันดูแล ป้องกันรักษาพื้นที่ป่าของตน ร่วมกันแก้ไขปัญหาเมื่อเกิดปัญหาในการบริหารจัดการป่าชุมชน โดยวิธีการดังกล่าวข้างต้น จะต้องเริ่มจากการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายป่าชุมชนก่อน โดยมีวิธีการดังนี้

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มและองค์กรเครือข่ายป่าชุมชน

กลุ่มและองค์กรเครือข่ายมีความจำเป็นต้องได้รับการเสริมสร้างให้มีความเข้มแข็งอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มและเครือข่ายมีความเป็นพลวัต ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ ดังนั้นกลุ่มและองค์กรเครือข่ายจึงต้องปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมในด้านต่าง ๆ อยู่เสมอ ในการบริหารจัดการป่าไม้ การพัฒนากลุ่มและเครือข่ายควรเป็นภารกิจหลักที่หน่วยงานต้องเข้ามาสนใจอย่างจริงจังเพราะเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักที่หน่วยงานต้องเข้าไปร่วมมือในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา

1. ขั้นตอนการจัดตั้งกลุ่มและองค์กรเครือข่าย

ในขั้นตอนนี้มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะถ้าได้รับการจัดตั้งอย่างถูกต้องตามขั้นตอนแล้ว จะทำให้กลุ่มและองค์กรเครือข่ายมีคุณค่าและเจริญก้าวหน้าไปได้ โดยทั่วไปหน่วยงานที่เข้าไปทำงานเพื่อความเข้มแข็งของกลุ่มควรคำนึงถึงประเด็นสำคัญในขั้นตอนนี้ 3 ประเด็นหลักคือ

- การค้นหาผู้นำ ควรมึระบบการค้นหาผู้นำที่ดี โดยเฉพาะการวางหลักเกณฑ์ในการค้นหาผู้นำที่มีศักยภาพ ทั้งความรู้ ภูมิปัญญา ระบบการตัดสินใจ ความศรัทธาของมวลสมาชิกทั้งหลาย รวมทั้งผู้นำนั้นต้องมีความเชื่อมั่นว่าจะสามารถนำพากลุ่มไปได้ตามเป้าหมายที่วางไว้
- การให้ความสำคัญต่อสมาชิก หมายถึงมีการรวบรวมปัญหาความต้องการของสมาชิกทั้งปวง แล้วนำมาประมวลเป็นความต้องการร่วมของกลุ่มและองค์กรเครือข่าย โดยที่สมาชิกกลุ่มและองค์กรเครือข่ายต้องมีความสมัครใจและเต็มใจในการเข้าร่วมกลุ่ม ไม่ถูกบังคับทางสังคม และที่สำคัญสมาชิกส่วนใหญ่ควรมีวัยที่ใกล้เคียงกัน เพราะจะสามารถสื่อสารในเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างเข้าใจต่อกัน
- ความเหมาะสมกับสถานการณ์ เป็นการพิจารณาในการจัดตั้งกลุ่มและองค์กรเครือข่ายว่ามีความเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เป็นแรงกดดันได้หรือไม่ การจัดตั้งกลุ่มและองค์กรเครือข่ายตามสถานการณ์เช่นนี้ จะช่วยให้เกิดพลังร่วมของสมาชิกในการสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มและองค์กรเครือข่ายได้เป็นอย่างดี

2. ขั้นตอนว่าด้วยการเคลื่อนไหวของกลุ่มและองค์กรเครือข่าย

กลุ่มและองค์กรเครือข่ายเมื่อจัดตั้งขึ้นมาแล้ว ก็ต้องเตรียมการเพื่อให้เกิดการเคลื่อนไหวในเชิงกิจกรรมของกลุ่มต่อไป ซึ่งอย่างน้อยกลุ่มและองค์กรเครือข่ายที่เข้มแข็งได้ต้องดำเนินการใน 3 ประเด็นหลักดังนี้

- การส่งเสริมแนวคิดและสัมพันธภาพในการทำงาน กรณีนี้หมายถึงการสนับสนุนส่งเสริมให้สมาชิกมีความรู้ความเข้าใจในการดำเนินงานของกลุ่มและองค์กรเครือข่ายที่ถูกต้อง ทั้งในเรื่องการส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย การใช้หลักเหตุผลในการตัดสินใจของกลุ่ม แนวคิดในการทำงานร่วมกันอย่างสมานฉันท์ และการรู้จักใช้กระบวนการแก้ไขปัญหาย่างสันติวิธี นอกจากนี้ยังต้องมีระบบการสร้างสัมพันธภาพระหว่างมวลสมาชิกด้วยกันอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน
- การสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ของกลุ่มและองค์กรเครือข่ายขึ้นมารองรับการดำเนินงาน กลุ่มและองค์กรเครือข่ายที่ดีต้องมีการกำหนดระเบียบ กฎเกณฑ์ เป็นกติกาที่จะใช้เป็นบรรทัดฐานในการทำงาน และสามารถให้แต่ละคนที่เป็นสมาชิกปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้องตามครรลองที่เหมาะสม

- การส่งเสริมการทำกิจกรรมร่วมกัน กลุ่มและองค์กรและเครือข่ายที่เข้มแข็ง ต้องมีการส่งเสริมการทำกิจกรรมกลุ่มอย่างต่อเนื่อง การทำกิจกรรมจะช่วยให้สมาชิกเกิดการเรียนรู้ในวิธีทำงาน การบริหารจัดการโครงการและเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากกิจกรรมต่าง ๆ โดยตรง นอกจากนี้ยังช่วยให้สมาชิกเกิดความผูกพันแนบแน่นมากขึ้น อันเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงของกลุ่มและองค์กรและเครือข่ายด้วยเช่นกัน

3. ขั้นตอนว่าด้วยการเจริญเติบโตของกลุ่มและองค์กรเครือข่าย

กลุ่มและองค์กรเครือข่ายจะมีความเจริญก้าวหน้าไปได้ ต้องมีระบบการขยายตัวออกไปเป็นระบบเครือข่ายให้กว้างขวางมากขึ้น เพราะหากกลุ่มและองค์กรและเครือข่ายที่จำกัดตัวเองอยู่เฉพาะพื้นที่ทำงานของตนเอง โดยไม่มีการขยายกลุ่มและเครือข่ายการทำงานเลย จะก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อการล่มสลายได้ เพราะขาดการเรียนรู้กับเครือข่ายภายนอก และไม่มีนวัตกรรมใหม่ ๆ ที่นำมาใช้ในการจัดการกลุ่มและองค์กรเครือข่ายของตนเอง ฉะนั้นในขั้นตอนนี้จึงควรพิจารณากลุ่มและองค์กรเครือข่ายให้มีความเข้มแข็งใน 3 ประเด็นหลักดังนี้

- การสร้างแนวร่วมของกลุ่มและองค์กรเครือข่าย เนื่องจากกระบวนการทำงานของกลุ่มและองค์กรเครือข่ายที่เข้มแข็งต้องมีสหพันธกลุ่มที่เป็นระบบเครือข่ายให้ได้ สหพันธกลุ่มก็คือ การสร้างแนวร่วมทางพื้นที่ให้เกิดขึ้น จากการทำงานในพื้นที่ระดับชุมชนเล็ก ๆ ก็ขยายพื้นที่ทำงานให้กว้างขึ้น โดยให้กลุ่มต่าง ๆ เข้ามาเป็นแนวร่วมในการทำงาน ก่อให้เกิดการเชื่อมโยงเชิงพื้นที่จากระดับหมู่บ้านและตำบลเล็ก แล้วจึงขยายแนวร่วมออกไปยังพื้นที่อื่น ๆ โดยอาจครอบคลุมพื้นที่หลายอำเภอหลายจังหวัด ซึ่งหากเป็นพื้นที่ป่าไม้ใหญ่จะเป็นการดีอย่างยิ่ง
- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มและองค์กรเครือข่าย ปกติการรวมกลุ่มและองค์กรเครือข่ายต้องเกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของแต่ละกลุ่ม ซึ่งต้องอาศัยการเรียนรู้ผ่านเวทีหรือกิจกรรมที่จะทำร่วมกัน กลุ่มต่าง ๆ ถือเป็นหน่วยนำร่วมของเครือข่ายที่จะต้องสร้างกลไกในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน เช่น การศึกษาดูงาน การเปิดเวทีเสวนาทางความคิด การทำโครงการนำร่อง เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง โครงการชุมชนน่าอยู่ เป็นต้น ซึ่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะช่วยให้แต่ละกลุ่มสามารถส่งผ่านความคิดและประสบการณ์ของตนเองให้กลุ่มอื่น ๆ ได้รับรู้และมีการสะท้อนความคิดและประสบการณ์เหล่านั้นกลับมายังกลุ่มของตนเอง
- การสร้างพลังอำนาจในการต่อรอง กลุ่มและองค์กรเครือข่ายจะดำรงอยู่ ต้องมีอำนาจในการเจรจาในเรื่องที่จะเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มและสมาชิกของกลุ่ม แม้ว่ากลุ่มและองค์กรเครือข่ายส่วนใหญ่ไม่ได้ถูกจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการก็ตาม แต่ก็สามารถรวมกลุ่มกันให้มีพลังอำนาจในการต่อรองในเรื่องต่าง ๆ ได้ หากมีการวางแผนการทำงานที่เป็นระบบ โดยการต่อรองเรื่องต่าง ๆ ในปัจจุบันนิยมใช้ระบบการเจรจาผ่านตัวแทนกลุ่มและเครือข่าย โดยเฉพาะในงานบริหารจัดการเครือข่ายป่าชุมชน ซึ่งมักเกิดกรณีพิพาทระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้านในเรื่องที่ดินทำกินกับพื้นที่อนุรักษ์ การสร้างพลังต่อรองของชาวบ้านผ่านกลุ่มและเครือข่ายจะช่วยให้ข้อพิพาทต่าง ๆ คลี่คลายลงได้ และทำให้เกิดการเจรจาอย่างสันติวิธี

การสร้างเครือข่ายป่าชุมชนไม่ใช่ว่าผู้ใดผู้หนึ่งเป็นเจ้าของป่าหรือเจ้าของเครือข่าย แต่ทุกคน คือกลไกอันสำคัญในการขับเคลื่อนเครือข่ายป่าชุมชนให้ประสบความสำเร็จได้ ทั้งนี้ การทำงานเครือข่ายป่าชุมชนทุกคนต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าชุมชน ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นรักษาทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศ และตอบสนองต่อความต้องการในด้านอาหาร สมุนไพร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย และที่สำคัญเพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงเหลือให้กับลูกหลานในอนาคต ต่อไป

เครือข่ายป่าชุมชน

การเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายป่าชุมชน

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) มุ่งพัฒนาสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน คนไทยมีคุณธรรม นำความรอบรู้ รู้เท่าทันโลก ครอบครัวยุคใหม่ ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติสุข เศรษฐกิจมีคุณภาพ เสถียรภาพ และเป็นธรรม สิ่งแวดล้อมมีคุณภาพ และทรัพยากรธรรมชาติยั่งยืนอยู่ภายใต้ระบบบริหารจัดการประเทศที่มีธรรมาภิบาล ดำรงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และอยู่ในประชาคมโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี

การดำเนินงานป่าชุมชนเป็นกระบวนการการมีส่วนร่วมของบุคคลในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่มุ่งพัฒนาให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ซึ่งนอกจากราษฎรในพื้นที่และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องแล้วยังมีบุคลากรจากหน่วยงานอื่น เช่น เจ้าพนักงานปกครอง เจ้าหน้าที่การเกษตร พัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และครูในพื้นที่ เป็นต้น การดำเนินการอย่างมีส่วนร่วมนี้ จำเป็นที่ทุกฝ่ายต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับแนวความคิดและวิธีการในการที่จะร่วมกันส่งเสริมการดำเนินงานป่าชุมชน รวมทั้งเป็นการรับทราบข้อมูลข่าวสารและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

ความพร้อมของทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การดำเนินงานป่าชุมชนเกิดประสิทธิผล ส่วนส่งเสริมการมีส่วนร่วม สำนักจัดการป่าชุมชน จึงได้จัดโครงการสัมมนาหลักสูตร “การเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายป่าชุมชน” ประจำปีประมาณ พ.ศ. 2550 ขึ้น เพื่อเป็นการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายป่าชุมชน โดยสามารถสรุปผลการดำเนินการโครงการสัมมนาหลักสูตร “การเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายป่าชุมชน” ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2550 ดังนี้คือ

1. โครงการสัมมนาหลักสูตร “การเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายป่าชุมชน”

การจัดฝึกอบรมโครงการสัมมนาหลักสูตร “การเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายป่าชุมชน” โดยส่วนส่งเสริมการมีส่วนร่วม สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้ ในครั้งนี้ ได้ดำเนินการระหว่างวันที่ 6-25 กันยายน 2550 แบ่งการจัดสัมมนาเป็นระดับภูมิภาค จำนวน 5 ครั้ง ได้แก่ ภาคใต้ ภาคกลางและภาคตะวันออก ภาคเหนือ ภาคอีสานตอนบน และภาคอีสานตอนล่าง มีผู้เข้าร่วมการฝึกอบรม ทั้งหมด 1,386 คน โดยมีเจ้าหน้าที่รัฐ จำนวน 331 คน ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ชุมชนที่ 1-18 สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 1-19 และศูนย์ประสานจัดการทรัพยากรป่าไม้พื้นที่ และเครือข่ายป่าชุมชน ซึ่งเป็นราษฎร จำนวน 1,055 คน จาก 40 จังหวัด ได้แก่ สุราษฎร์ธานี, นครศรีธรรมราช, ชุมพร, ระนอง, ตรัง, พัทลุง, สระบุรี, นครนายก, อ่างทอง, ลพบุรี, ฉะเชิงเทรา, ปราจีนบุรี, สระแก้ว, ชลบุรี, ระยอง, จันทบุรี, ตราด, ราชบุรี, นครสวรรค์, กำแพงเพชร, อุทัยธานี, เชียงใหม่, สุโขทัย, ตาก, ลำปาง, แพร่, น่าน, ขอนแก่น, มหาสารคาม, สกลนคร, นครพนม, เพชรบูรณ์, พิจิตร, พิษณุโลก, ชัยภูมิ, นครราชสีมา, บุรีรัมย์, ศรีสะเกษ, สุรินทร์ และอุบลราชธานี

2. ภาคการบรรยายและการอภิปราย

สำหรับการจัดฝึกอบรมในครั้งนี้ ได้มีการบรรยายให้ความรู้แก่เครือข่ายป่าชุมชน ในเรื่องการป้องกันรักษาป่า เพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของเครือข่ายสู่การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน อีกทั้งยังมีการอภิปราย โดยตัวแทนเครือข่ายป่าชุมชน เล่าถึงประสบการณ์และการดำเนินงานป่าชุมชน และหัวหน้าศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ชุมชน บรรยายถึงการดำเนินการเครือข่ายป่าชุมชน โดยมีศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ชุมชน เป็นศูนย์ประสานงานเครือข่าย

3. การสัมมนาระดมความคิดและการคัดเลือกคณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนระดับภูมิภาค

ในส่วนที่สำคัญ คือ การสัมมนาระดมความคิดในหัวข้อ “แนวทางการบริหารงานเครือข่ายป่าชุมชนระดับภูมิภาค” โดยเครือข่ายป่าชุมชนที่เข้าร่วมสัมมนา ซึ่งแนวทางที่ได้นั้นเกิดจากการระดมประสบการณ์ ความรู้ความเข้าใจ และความคิดเห็นต่าง ๆ ที่ต้องการให้เกิดแนวทางการบริหารงานเครือข่ายป่าชุมชนจากระดับชุมชนสู่ระดับภูมิภาค และนำไปสู่การเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายป่าชุมชนให้ดียิ่งขึ้น

ในส่วนของการพิจารณาคัดเลือกคณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนระดับภูมิภาคนั้น เพื่อเป็นศูนย์กลางในการประสานงาน การดำเนินงานระหว่างเครือข่ายป่าชุมชนจากระดับชุมชนสู่ระดับภูมิภาค ตลอดจนระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทำให้การดำเนินงานเครือข่ายป่าชุมชนมีศักยภาพและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

4. ผลการจัดฝึกอบรม

จากการจัดโครงการสัมมนาหลักสูตร “การเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายป่าชุมชน” ในครั้งนี้ ทำให้เกิดมีเครือข่ายองค์กรของกลุ่มป่าชุมชนที่เป็นส่วนส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนให้แก่เจ้าหน้าที่รัฐและราษฎรเครือข่ายป่าชุมชน และผลักดันให้เจ้าหน้าที่รัฐและราษฎรเครือข่ายป่าชุมชน มีความเข้าใจในบทบาท หน้าที่ของหน่วยงานราชการ หน่วยงานอื่น ๆ และเครือข่ายป่าชุมชนมากยิ่งขึ้น ซึ่งนำไปสู่การเสริมสร้างศักยภาพของการจัดการป่าชุมชนที่เข้มแข็งขึ้น

ศูนย์ศึกษาและพัฒนา
เครือข่ายป่าชุมชน

เอกสารอ้างอิง

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. 2546 การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง.
เชียงใหม่ : 598 Print. 257 หน้า

นฤมล นิราทร. 2534 การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ.
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2534.

กิติชัย รัตนะ. 2551 เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง กลวิธีในการสร้าง
เครือข่ายและพันธมิตรเพื่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

กรมป่าไม้. 2549 ส่วนส่งเสริมการมีส่วนร่วม สำนักจัดการป่าชุมชน. การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน.
กรมป่าไม้. 2551 สถิติการป่าไม้ของประเทศไทย ปี 2549. สำนักงานเลขาธิการ
กรมป่าไม้. กรุงเทพฯ 168 หน้า

นฤมล นิราทร. 2543 การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณา
บางประการ. กรุงเทพฯ : สาขาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 89 หน้า